

PREDROMANIČKA SKULPTURA U TROGIRU

UVOD*

U gradu Trogiru i u njegovoj bližoj okolini (Malo polje, otok Čiovo, Seget)¹ pronađen je velik broj ulomaka predromaničke kamene plastike uglavnom ostataka crkvenog namještaja. Veći se dio nalazi u lapidariju Muzeja grada Trogira, privremeno smještenom u klausturu samostana sv. Dominika, dok je manji uzidan u profane i sakralne objekte u gradu i okolini.

Iako su ovi spomenici već dugo godina poznati i pristupačni stručnoj javnosti, do danas nisu sustavno obrađeni.² Stoga je cilj ovom radu pružiti uvid u bogatu ranosrednjovjekovnu skulptorsku baštinu Trogira i potpunije je valorizirati, ponajprije u sklopu predromaničke umjetnosti u nas, a zatim i u okviru ostalih stilskih razdoblja koja su, posebice u Trogiru, kudikamo bolje poznata i obrađena.

S trogirskog područja zasada je poznato 85 ulomaka koji pripadaju поближе neutvrđenim spomeničkim cjelinama, iako već letimičan uvid u njihove stilsko-tipološke osobine omogućuje identificiranje pojedinih cjelina i srodnih skupina. Podrobnija analiza cjelokupnog fundusa pokazat će kako je i u Trogiru, kao i u drugim urbanim središtima na istočnoj

* Na ovom mjestu posebno zahvaljujem kolegi dr. I. Babiću, dugogodišnjem direktoru Muzeja grada Trogira, čijim dopuštenjem i objavljujem skulpturu iz lapidarija, te kolegama mr. N. Jakšiću i dr. Z. Rapaniću na pomoći i sugestijama pri izradi ovog rada. Također se zahvaljujem tehničkom osoblju Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, i to V. Bakuliću na crtežu nadvratnika Sv. Barbare, M. Rogošiću na pomoći pri izradi tabli i fotografu Z. Sunku koji je izradio fotografije za table.

¹ Mnogobrojni ulomci predromaničke skulpture iz crkve sv. Marte u Bijaćima (trogirsko Veliko polje) nisu još sustavno publicirani, pa ih ovdje ne uzimam u razmatranje. Oni i inače zahtijevaju posebnu obradu zbog povijesne važnosti i kompleksnosti lokaliteta s kojega potječu, posebno nakon novijih istraživanja D. Jelovine i D. Vrsalovića.

² Tek nedavno su iz bogatog fundusa predromaničke baštine Trogira objavljene dvije manje tematske cjeline: *J. Belamarić*, Novootkriveni zabat predromaničke oltarne pregrade u Trogiru (dalje Novootkriveni zabat), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje *VAHD*), LXXV, Split 1981, te *M. Ivanišević*, Neobjelodanjeni ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Trogira (dalje Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira), *Starohrvatska prosvjeta* (dalje *SHP*), III/11, Split 1981.

obali Jadrana, predromanička skulptura zastupljena u svim svojim fazama, počevši od 8, pa do završne prijelazne faze 11. st. u osvitu romanike. Materijal od kojega je ova skulptura rađena je vapnenac različitih kvaliteta, ali bez petrografske analize nije moguće suditi o njegovim vrstama i strukturi.

Posebnu teškoću, pričinjavao je pri obradi nedostatak neophodne dokumentacije. Tako će, na žalost, čini se, zauvijek, ostati nepoznate poblježe okolnosti nalaza većine ovih spomenika. Za okolnost da je taj dragocjeni arheološki materijal uopće sačuvan i dostupan javnosti, možemo u prvom redu zahvaliti trojici istaknutih kulturnih i znanstvenih radnika iz trogirske obitelji Slade-Šilović. Već je u 19. st. dr. Josip Slade, dugogodišnji načelnik trogirske općine, prikupio u provizornim prostorijama jezgru današnjeg lapidarija. Između dva rata njegov rad nastavlja mag. pharm. Roko Slade-Šilović, pod čijim vodstvom je g. 1923. utemeljena »zbirka starina«, smještena u restauriranoj crkvi sv. Ivana Krstitelja iz 13. st. Fundus tog lapidarija stalno se obogaćivao, uglavnom slučajnim nalazima. Nakon II. svjetskog rata na čelo zbirke dolazi prof. Mirko Slade-Šilović, utemeljitelj današnjeg Muzeja grada Trogira, sa stalnom izložbom otvorenom za posjetioce god. 1963. u adaptiranoj palači Garagnin-Fanfogna.³

U ovom radu dat ću najprije katalošku obradu sačuvanih ulomaka, a potom njihovu analizu i zaključna razmatranja.

K A T A L O G **

A. NADVRATNICI:

1) Materijal: vapnenac; dimenzije: dužina 115; debljina: ne može se ustanoviti; visina: 22 cm; porijeklo: crkva sv. Andrije na otoku Čiovu, sjeverna, bočna vrata; opis: cijeli nadvratnik obrubljenog ukrasnog polja u jednom pojasu ukrašenom nizom urezanih jednoprutih, prepletanih arkada. Neobjavljen.

2) Materijal: vapnenac; dimenzije: 83 x 50 x 18 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: Muzej grada Trogira (dalje u tekstu MGT) — lapidarij; opis: sačuvan je veći dio nadvratnika. Ukrasno polje tvore dva pojasa koja dijeli tordirano uže. Gornji, uži pojas, tvori tropruta pletenica s okulusima i dva naknadno urezana križa. Donji pojas, dijelom oštećen, zakošen je u odnosu na gornji prema unutra, a ukrašen je troprutim prepletanim arkadama. Neobjavljen.

3) Materijal: vapnenac; dimenzije: 125 x 53 x 24 cm; porijeklo: sačuvan *in situ*, gotovo u čitavoj dužini na crkvi sv. Barbare (nekada sv. Martin) u Trogiru; opis: ukrasno polje nadvratnika uzdužno je raščlanjeno na dva nejednaka pojasa. Širi, gornji pojas ukrašen je pravilnim ritmičkim frizom geometrijskih i figuralnih motiva, dok je na donjem uklesan

³ Sažeti historijat Muzeja dao je M. Slade-Šilović, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XVI/3, Zagreb 1967, 43—48. Tijekom čestih seoba trogirskog lapidarija nestalo je, na žalost, desetak dragocjenih ulomaka predromaničke skulpture, što se može utvrditi po starim fotografijama iz »zbirke starina« u Sv. Ivanu (cf. tab. I), a slično se događalo i nakon drugog svjetskog rata.

** Brojevi u katalogu odgovaraju brojevima na tablama.

natpis. U središtu kompozicije je rustično izrađen tropruti križ kojemu su sa strana zrcalno postavljena dva pauna raširenih krila. Nad repovima im je stilizirano stablo, a ispod malena ptica. Repovi paunova oblikovani su od troprutih vrpce koje se nastavljaju na krugove od obrubljenog tordiranog užeta u kojima su višelatitčne rozete. Simetrično, s druge strane, ti krugovi troprute vrpce prelaze opet u rustično oblikovane križeve. Nad vodoravnim hastama križeva nalaze se male ptice i životinje (lav), a ispod njih stilizirane palmete. Na križeve se nastavljaju višelatitčne rozete u krugu od troprute vrpce, te sasvim na rubovima dvopruti čvor. Natpis je sačuvan u cijelosti i glasi:

(In) NOMINE D(omi)NI EGO MAIVS PRIOR VNA CV(m) COGNATV
MEO PETRVS COGITAVIMVS P(ro) REMEDIV(m) AN(ime) N(ost)RE
VNC TE(m)PLV(m) C(on)STRVERE

Literatura: M. M. Vasić, Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka — Crkve, Beograd 1922, 65—68 (gdje je i sva starija literatura); Č. M. Iveković, Crkva i samostan Sv. Krševana u Zadru, Hrvatska zadužbina iz X stoljeća, *Djela JAZU*, knj. XXX, Zagreb 1931, 42, 45, sl. 99; A. Grgin, Istraživanje starohrvatskih spomenika po splitskoj okolici (dalje Istraživanje), *Narodne starine*, XII, Zagreb 1933 (Poseban otisak »Bihaća« hrvatskog društva za istraživanje domaće povijesti u Splitu, Zagreb 1934, 16); I. Delalle, Trogir, Vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu (dalje Trogir, Vodič), Split 1936, 57; Lj. Karaman, O spomenicima VII i VIII stoljeća u Dalmaciji i o pokrštenju Hrvata (dalje O spomenicima), *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* (dalje *VHAD*), N. S., XXII — XXIII, 1941—1942, 98, sl. 15a—b; J. Ferluga, Vizantiska uprava u Dalmaciji (dalje Vizantiska uprava), SANU, Posebna izdanja, knj. CCXCI, Vizantološki institut, knj. 6, Beograd 1957, 110, bilj. 120; M. Ivanišević, Trogir u povijesnim izvorima od 438. do 1097. godine (dalje Trogir u povijesnim izvorima), *Mogućnosti*, XXVII/10—11, Split 1980, 972, br. 16.

4) Materijal: vapnenac; dimenzije: a) lijevi ulomak: 46 x ne može se ustanoviti x 22 cm, b) desni ulomak: 69 x ne može se ustanoviti x 22 cm. Uništen dio po sredini dug je 24 cm; porijeklo: nepoznato; uzidan u fasadu kuće u Lucićevoj 10; opis: dva veća ulomka nadvratnika. Dio koji nedostaje⁴ uništen je pri preuređivanju sanitarnog čvora. Ukrasno polje sastoji se od dva pojasa. Uži, gornji pojas ispunjen je natpisom: PAX UIC DOM(ui et) CUM SPIR(ito t)U(o). Donji pojas, zakošen prema unutra, ima precizno isklesan biljni motiv, realistično obrađen. Sastoji se od razgranate palmete, kojoj su listovi izrađeni u obliku kuka. Stapka se iz dvoprute vodoravne vrpce simetrično račva u dvije troprute grane koje se pri vrhu također odvajaju na dvije strane. Od njih su sačuvane samo unutrašnje, gdje se tropruta grana ponovno račva na tri obrubljene laticice i na dvoprutu peteljku s četverolatičnim cvijetom. Desni ulomak ima sačuvan završni rub, a lijevi je prilično oštećen i nije mu sačuvan kraj.

Literatura: F. Radić, Ulomak nadvratnika sa nadpisom i uresom hrvacko-bizantiskoga sloga u Trogiru, *VHAD*, XIV/1, Zagreb 1892, 16—17;

⁴ Cf. crtež u F. Radić, Ulomak nadvratnika sa nadpisom i uresom hrvacko-bizantiskoga sloga u Trogiru, *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* (dalje *VHAD*), XIV/1, Zagreb 1892, 16—17.

Id., Izvješće o radu Hrvatskog starinarskog društva u Kninu u obće, a napose o kršćanskim starinama do sad otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osjem Solina, Bosni — Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri, *Starohrvatska prosvjeta* (dalje *SHP*), II/4, 1896, 257; *F. Rački*, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, *Rad JAZU*, CXVI, Zagreb 1893, 207; *Lj. Karaman*, Iz kolijevke hrvatske prošlosti (dalje *Iz kolijevke*), Zagreb 1930, 111, sl. 112 (desni ulomak); *C. Fisković*, Romaničke kuće u Splitu i Trogiru, *SHP*, III/2, 1952, 143, sl. 66, 67.

5) Materijal: vapnenac; dimenzije: 68 x debljina se ne može ustanoviti x 17 cm; porijeklo: nepoznato; uzidan kao prag prozora na kući u Šubićevoj 12; opis: ulomak nadvratnika s istom kompozicijskom shemom kao i predhodni. Razlikuje se samo u podrobnostima i nešto je rustičnije rađen. Neobjavljen.

B. IMPOST — KAPITELI:

6) Materijal: vapnenac; dimenzije: dužina 15 cm pri dnu, 51 cm pri vrhu; debljina 14—18 cm; visina 36 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: cijeli impost neznatno oštećen. Ukrasno polje s jedne od užih strana ukrašeno je pleternom geometrijskom dekoracijom komponirano u dva pojasa. U gornjem je dvostruki niz dvoprute cikcak-vrpce po sredini podijeljen krupnim reljefnim užetom, a donji je ispunjen troprutastim čvorom. Neobjavljen.

C. KONZOLE:

7) Materijal: vapnenac; dimenzije: 10,5 cm pri dnu, 25 cm pri vrhu; debljina 14 cm; visina 25 cm; porijeklo: nađena na otočiću Arkandelu kod Sevida gdje se nalaze ruševine ranoromaničke crkve i benediktinskog samostana; smještaj: vlasništvo Stjepana Babića iz Trogira, Gradska 19; opis: konzola je prilično oštećena. Na ukasnom polju uklesan je prikaz grabljivice u profilu na desnoj nozi s rastvorenim kandžama, dok joj je lijeva podignuta visoko prema naprijed. Ovalna, znatno oštećena glava nosi u kljunu plod. Na uzdignutom desnom krilu uočava se stepenasto klezano perje. Dugački rep, shematski obrađen na riblju kost, spušta se u lijevi ugao ukrasnog polja. Neobjavljena.

D. TRANZENE:

8) Materijal: vapnenac (u raspadanju); dimenzije: dužina 41 cm, debljina 7,5 cm, visina 59 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: veći dio tranzene, neukrašen. Perforacije su poredane u tri vodoravna niza, a imaju oblik elipse kojoj jedan kraj trokutasto završava. Neobjavljena.

9) Materijal: vapnenac; dimenzije: 25 x 7 — 8 x 40 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: manji ulomak dvodijelne tranzene. Sačuvani ostaci perforacija imaju oblik trokuta. Neobjavljena.

9a) Materijal: vapnenac; dimenzije: 44 x 11 x 88 cm; porijeklo: vjerojatno crkva sv. Teodora u Okrug u Gornjem na otoku Čiovu (?); smješ-

taj: uzidana u prozor suvremene mrtvačnice na seoskom groblju oko Sv. Teodora; opis: tranzena je sačuvana u cijelosti. Mreža perforacija rađena je od kvadrata i trokuta na rubovima. Nije ukrašena. Neobjavljena.

E. PLUTEJI:

10) Materijal: vapnenac; dimenzije: dužina 68 cm, debljina 12 cm (11 cm bez letve), visina 109 cm, visina letve 20 cm, dimenzije križa: 45 x 74 cm; porijeklo: nepoznato;⁵ smještaj: MGT — stalna izložba; opis: plutej sačuvan u cijelosti od dva komada. Na ukrasnom polju uklesan je motiv križa i palmeta pod arkadom. Pri vrhu je omeđen vodoravnom letvom ispunjenom troprutom pletenom mrežom. Luk arkade, koji u donjem dijelu imitira stup s kapitelom, ispunjen je troprutom pletenicom. Stilizirani kapiteli imaju male volute na krajevima. Središnji motiv latinskog križa ispunjen je troprutom pletenicom s okulusom u križistu. Iznad vodoravne haste su dvije osmerolatične rozete, a ispod dvije visoke palmete. U gornjim uglovima pluteja ukomponirani su stilizirani cvjetovi ljiljana.

Literatura: *M. Abramić*, Bareljef Sv. Jurja (?) u Žrnovnici, *SHP*, N. S., I, Zagreb — Knin 1927, 80, sl.4; *N. Gabrić*, Nalaz starohrvatske crkve u Kljacima kod Drniša, *Kačić*, IV, Split 1971, 67, sl. 11.

11) Materijal: vapnenac; dimenzije: a) veći ulomak: 77 x 10 x 53 cm, b) manji ulomak: 29 x 9—10 x 30 cm; porijeklo: nepoznato, smještaj: MGT — lapidarij; opis: dva ulomka istog pluteja. Veći je naknadno bio upotrijebljen za koji javni natpis isklesan na poleđini koji je potpuno radiran. U ukrasno polje upisana je tropruta kružnica u koju je opet upisan tropruti kvadrat, dok je u samom središtu višelatična rozeta omeđena troprutom kružnicom. Od središnje kružnice, prema uglovima pluteja, teku troprute pletenice koje se spajaju s većom kružnicom. Prazni prostori što ih tvore geometrijski likovi ispunjeni su stiliziranim listovima. U uglovima ukrasnog polja ukomponirani su cvjetovi ljiljana. Manji ulomak je neobjavljen.

Literatura: *Lj. Karaman*, Iz kolijevke, 101, sl. 82.⁶

12) Materijal: vapnenac, dimenzije: a) lijevi ulomak: 45 x 9 —10 x 51 cm, b) desni ulomak: 64 x 10 x 53 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: veći dio pluteja prelomljen u dva dijela. Lijevi ulomak je znatno oštećen. Ukrasno polje je ispunjeno s dva identična složena motiva koncentričnih prepletenih kružnica koji se direktno spajaju. U središtima su mali križevi na riblju kost. Uokvireni su s dvije koncentrične troprute kružnice između kojih su upisane četiri manje dvo-prute. Uglovi ukrasnog polja i prazan prostor između dvaju sklopova kružnica ispunjeni su stiliziranim ljiljanima. Neobjavljen.

⁵ *M. Slade-Silović* ga smješta u Sv. Barbaru (cf. *N. Gabrić*, Nalaz starohrvatske crkve u Kljacima kod Drniša [dalje Nalaz starohrvatske crkve u Kljacima], *Kačić*, IV, Split 1971, 67).

⁶ Veći ulomak prvi je objavio *Karaman*: Iz kolijevke hrvatske prošlosti (dalje Iz kolijevke). Međutim, legende na sl. 82. su se pomiješale, pa su pluteji iz Comoa donijeti kao naši. Trogirski je zapravo onaj na sl. 82b. Omašku su preuzeli *S. Gu-njača*, Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja (dalje Starohrvatska crkva u Brnazima), *SHP*, III/4, Zagreb 1955, sl. 22. i *I. Petricioli*, Novi nalaz preromaničke skulpture na Dugom otoku (dalje Novi nalaz), *SHP*, III/5, Zagreb 1956, 179.

13) Materijal: vapnenac; dimenzije: 14 x debljina nije određiva x 12 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidan u fasadu kuće preko puta Sv. Barbare (bivši Sv. Martin) u Trogiru; opis: sitni ulomak pluteja ukrašen motivom koncentričnih prepletenih kružnica. Sačuvao se rubni segment motiva. Neobjavljen.

14) Materijal: vapnenac; dimenzije: 58 x 10 x 49 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak sredine pluteja s troprutom kvadratnom mrežom. Sjecišta uglova kvadrata prepletena su troprutim kružnicama. Neobjavljen.

15) Materijal: vapnenac; dimenzije: 24 x 6,5—7,5 x 24 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ugaoni ulomak pluteja ukrašen troprutom mrežom prepletenih kvadrata (ili rombova) protkanih mrežom troprutih kružnica učvorenih simetrično na četiri strane. Neobjavljen.

16) Materijal: vapnenac; dimenzije: 27 x 8 x 38 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak pluteja ukrašen istim motivom kao i pod br. 15. Na rubnoj strani sačuvan ostatak utora širok 4,5 — 5 cm. Neobjavljen.

17) Materijal: vapnenac; dimenzije: 25 x 11 x 34 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: manji rubni ulomak pluteja ukrašen mrežastim troprutim motivom kao i pod br. 20. Ostatak utora širok 4 cm. Neobjavljen.

18) Materijal: vapnenac; dimenzije: 19 x 10 x 24 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: manji ulomak pluteja, znatno oštećen. Uočavaju se ostaci troprute geometrijske mreže kao i pod br. 14. Neobjavljen.

19) Materijal: vapnenac; dimenzije: nisu određive; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidan s unutrašnje strane fasade Sv. Ivana u Trogiru, visoko iznad vrata; opis: manji, rubni ulomak pluteja ukrašen mrežom kvadrata prepletenom mrežom kružnica učvorenih po jednoj osi. Sve rađeno u troprutu. Neobjavljen.

20) Materijal: vapnenac; dimenzije: 66,5 x 14 x 48 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: sačuvano oko polovice pluteja u dva komada. U ukrasnom polju je motiv troprute kvadratne mreže prepletene troprutom mrežom simetrično učvorenih kružnica. Na bočnim stranama sačuvani su ostaci utora širine 4 cm. Neobjavljen.

21) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: čuvao se u »zbirci starina« u Sv. Ivanu; danas izgubljen; opis: sitni ulomak pluteja s motivom križa i palmeta. Sačuvan je dio palmete i ostatak tordiranog križa. Neobjavljen.

22) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: čuvao se u »zbirci starina«, danas izgubljen; opis: veći ulomak pluteja. Ukrasno polje tvori tropruta geometrijska mreža kao i pod br. 14 i 18. Neobjavljen.

23) Materijal: vapnenac; dimenzije: 27 x 10 x 50 (visina letve 28 cm); porijeklo: crkva sv. Petra u uvali »Šupetar« kod Slatina na otoku Čiovu; smještaj: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (MHAS) — Split; opis:

ulomak pluteja s rubnom letvom. Na letvi je dvostruki niz troprutih uzlova učvorenih po sredini. Na ostatku ukrasnog polja vidi se tropruta mreža kvadrata i kružnica.

Literatura: S. Gunjača, Rad Muzeja hrvatskih starina u god. 1954 (dalje Rad Muzeja 1954), SHP, III/6, 1958, 232; L. Katić, Starohrvatska crkvice sv. Petra na Čiovu (dalje Starohrvatska crkvice na Čiovu), SHP, III/3, 1954, 183—4.

24) Materijal: vapnenac; dimenzije: 39 x 11,5 x 45 (visina letve 14 cm), porijeklo i smještaj: kao pod br. 23; opis: ostatak pluteja s ostatkom ukrašene rubne letve ili dijela pilastra. Na ukrasnom polju je motiv troprute kružnice simetrično učvorene s četiri spojena tropruta uzla.

Literatura: kao pod br. 23.

25) Materijal: vapnenac; dimenzije: 41 x 2,5 (izvorno oko 10 cm) x 34 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: vlasništvo Aristida Kačića u Trogiru, Titova obala 21; opis: ulomak pluteja ukrašen motivom troprute kružnice simetrično učvorene na četiri strane. U praznim prostorima su četiri uzla. Neobjavljen.

25a—b) Materijal: mramor; dimenzije: a) 112 x 14,5 x 76 cm, b) 115 x 14 x 74 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidani u bočne oltare crkve sv. Teodora u Okrugu Gornjem na otoku Čiovu; opis: dva ulomka pluteja, vjerojatno od istog pluteja. Rubovi su im ukrašeni pravilno klesanim biljnim motivom obrubljenim gustim nizom kružica. U središnjem polju na ulomku 25a sačuvan je ostatak troprute geometrijske mreže učvorenih kružnica prepletenih kvadratima. Neobjavljeni.

F. PILASTRI:

26) Materijal: vapnenac; dimenzije: širina 20 cm, debljina nepoznata, visina 34 cm; porijeklo: nepoznato, uzidan pri dnu fasade kuće kod južnih gradskih vrata; opis: ulomak gornjeg dijela pilastra. Na ukrasnom polju je motiv kaneliranog križa ispod kojega je četveropruta vrpca savijena u krug sa stiliziranim listom s tri latice na peteljci. Neobjavljen.

27) Materijal: vapnenac; dimenzije: 29 x 106; porijeklo: nepoznato, uzidan u podnožje oltarne niše u sakristiji Sv. Dominika u Trogiru iznad starokršćanskog pluteja (?); opis: pilastar ukrašen jednostavnim nizom prepletenih troprutih učvorenih kružnica. Neobjavljen.

28) Materijal: vapnenac; dimenzije: 25 x 15 x 127 cm; porijeklo: nepoznato, upotrijebljen za nadvratnik vrata što spajaju Sv. Mariju i Sv. Sebastijana na trogirskom trgu; opis: sačuvan je u cijelosti. Ukrasna polja nalaze se na prednjoj i bočnoj strani. Prednja strana ukrašena je složenim troprutim motivom dvostrukih učvorenih kružnica u nizu koji je prepleten dvostrukom mrežom rombova, tako da se rombovi spajaju u središtima unutrašnjih kružnica tvoreći mali kvadratić. Bočna strana ima tropruti motiv dvostrukog niza uzlova.

Literatura: T. Marasović, Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve sv. Marije u Trogiru, SHP, III/8—9, 1963, 88, sl. 9

29) Materijal: vapnenac; dimenzije: 20 x 14 x 37 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak pilastra. Ukrasno polje tvori mreža troprutih učvorenih kružnica prepletена mrežom troprutih kvadrata. Neobjavljen.

30) Materijal: vapnenac; dimenzije: a) veći ulomak 15 x 24 x 37 cm, b) manji ulomak 16 x 24 x 34 cm; porijeklo: crkva Gospe od mora na otoku Čiovu;⁷ smještaj: MGT — lapidarij; opis: dva ulomka pilastra upotrijebljenog za okvir prozora. Ukrasno polje ima isti motiv kao i na pilastru br. 29. Neobjavljen.

31) Materijal: vapnenac; dimenzije: 15 x 14 x 30 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak pilastra. Ukrasno polje tvori niz nevezanih kružnica prepleten mrežom kvadrata. Sve je rađeno u troprutu. Neobjavljen.

32) Materijal: vapnenac; dimenzije: 30 x 33 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidan u fasadu dvorišnog zida do crkve sv. Jakova na Čiovu; opis: ulomak pilastra. Motiv kao i pod br. 31. Neobjavljen.

33) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: čuvao se u »zbirci starina«, danas izgubljen; opis: ulomak pilastra s istim motivom ukrasnog polja kao i na br. 31 i 32. Neobjavljen.⁸

34) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: isto kao i pod br. 33; opis: ulomak pilastra-stupa. Ukrasno polje ima dvostruki niz učvorenih troprutih uzlova. Neobjavljen.

35) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: isto kao i pod br. 34; opis: isto kao pod br. 34, samo je ukrasno polje dosta otučeno. Neobjavljen.

36) Materijal: vapnenac; dimenzije: 23 x 14,5 x 57,5 cm (promjer stupa 16 x 14,5 cm, visina stupa 31 cm); porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ukrasno polje tvori isti motiv kao i pod br. 34 i 35. Neobjavljen.

37) Materijal: vapnenac; dimenzije: 14,5 x 15 x 35 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak pilastra. Ukrasno polje kao i pod br. 34—36. Neobjavljen.

38) Materijal: vapnenac; dimenzije: 30 x 121 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidan u sjeverozapadnom uglu dvorišta općinske vijećnice u Trogiru; opis: ukrasno polje pilastra ispunjeno je gustom troprutom pleternom mrežom. Neobjavljen.

39) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: čuvao se u »zbirci starina«, danas izgubljen; opis: dva ulomka većeg dijela pilastra. Motiv ukrasnog polja je isti kao pod br. 38. Neobjavljen.

40) Materijal: vapnenac; dimenzije: 19,5 x 2,5 x 35 cm (izvorno 10—12 cm); porijeklo: nepoznato; smještaj: u vlasništvu Aristida Kačića u Trogiru; opis: ulomak pilastra. Ukrasno polje ima isti motiv kao i na br. 31 i 32. Sve u troprutu. Neobjavljen.

⁷ Ulomci su pronađeni iza crkvenog oltara u lipnju 1981. u okviru rekognosciranja otoka Čiova koje su izvršili kustosi Muzeja HAS u Splitu V. Delonga i T. Burić.

⁸ Ovo je vjerojatno isti ulomak kao i pod br. 40, što sam u posljednjem trenutku ustanovio, pa nije bilo moguće popraviti table. Isto vrijedi i za ulomak 39b koji je donesen i pod br. 41.

41) Materijal: mramor; dimenzije: 25 x 2,5 (izvorno oko 12 cm) x 35 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: kao pod br. 40; opis: ulomak pilastra s gustom troprutom mrežom na ukrasnom polju. Neobjavljen.

42) Materijal: vapnenac; dimenzije: 21 x 10 x 29 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: manji ulomak pilastra. Ukrasno polje ispunjeno učvorenim S-palmetama reljefnih, obrubljenih listova. Rubni pojasi ukrašeni su cikcak-vrpcom. Neobjavljen.

43) Materijal: vapnenac; dimenzije: 17 x 10 x 22 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ukrasno polje ispunjeno učvorenim S-palmetama užlijebljenih listova. Manji rubni pojasi ulomka pilastra ukrašeni su cikcak-vrpcom. Neobjavljen.

G. KAPITELI:

44) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: čuvao se u lapidariju MGT, danas nestao; opis: kapitel sačuvan u cijelosti s ostatkom oble profilacije koja ga je dijelila od okruglog stupa. Ukras tvore trostruko profilirani akantusovi listovi glatkih površina koji na vrhovima završavaju volutama. Neobjavljen.

45) Materijal: vapnenac; dimenzije: visina 26 cm (visina kapitela 19 cm), promjer 14 x 14 cm, promjer stupa 14 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: pravokutni kapitel s ostatkom obloga stupa i jednostavnom profiliranom vrpcom. Ukras kapitela formiran je od glatkih profiliranih akantusovih listova između kojih su veliki stilizirani cvjetovi ljljana. Neobjavljen.

46) Materijal: vapnenac; dimenzije: visina 34 cm (visina kapitela 20 cm), promjer 21 cm (promjer stupa 15 cm); porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ponešto oštećeni kapitel s ostatkom oktogonalnog stupa. Kapitel je od stupa odijeljen krupnim tordiranim reljefno istaknutim užetom. Osnovu kapitela tvore glatki akantusovi listovi iz kojih simetrično sa četiri strane izlazi reljefno tordirano uže omeđeno s dvije kuke široke obrubljene noge. Neobjavljen.

H. ARHITRAVI OLTARNIH PREGRADA:

47) Materijal: vapnenac; dimenzije: a) veći ulomak: dužina 46 cm, debljina 6,5—8 cm, visina 27 cm, b) manji ulomak: 19 x 6,5 — 8 x 27 cm, c) za ulomak srednjeg pojasa (sačuvane dvije polurozete) dimenzije nisu određive; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij (ulomci a i b), a ulomak c) uzidan je s unutrašnje strane pročelja Sv. Ivana do ulomka pluteja br. 19 opis: tri ulomka istog arhitrava. Ukrasno polje je raščlanjeno na tri uzdužna pojasa. U gornjem su kuke na punoj nozi te neraščlanjene volute koje su naznačene s malom rupicom. Srednji pojas sastoji se od niza četveroprutih arkadica ispod kojih su polurozete s obrubljenim laticama. Donji, istaknuti pojas je gotovo sasvim uništen, a naziru se ostaci dvoprutih arkadica koje su tvorile kimation. Neobjavljen.

48) Materijal: vapnenac; dimenzije: 40 x 13,5—14 x 23 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak arhitrava podijelnog u tri pojasa. U gornjem su kuke sa spiralnim volutama i troprutom

nogom. Pri vrhu su oštećene. Srednji pojas je gotovo potpuno otučen. Tek pri dnu su sačuvani ostaci troprutih lukova arkadica kimationa. Na donjem pojasu je sačuvan slijedeći dio teksta: ... *C · FECIT IN CHRISTO AN(no) . . .*

Literatura: *M. Ivanišević*, Neobjelodanjeni ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Trogira (dalje Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira), *SHP*, III/11, 1981, 174, tab. V, 1, 2.

49) Materijal: vapnenac; dimenzije: 39 x 12,5 x 21 cm; porijeklo: nepoznato,⁹ smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak s desne strane oltarne pregrade. Kompozicija ukrasnog polja sastoji se od tri uzdužna pojasa, od kojih je gornji zakošen. U gornjem su rustične plitke i zbijene kuke punih voluta i nogu. Srednji pojas ukrašen je kimationom koji tvori krajnje stilizirani niz arkada. Donji pojas zauzima polovicu arhitrava i na njemu je natpis u dva reda:

... (*fili*)O MEO PAULO ET C...

... S ET S(an)C(t)I LAUREN(tii) ...

Literatura: *Id., o. c.*, 173, tab. IV, 1, 2.

50) Materijal: vapnenac; dimenzije: 226 x 10—11 x 21 cm; porijeklo: Sv. Barbara (?);¹⁰ smještaj: čuva se u crkvi sv. Barbare; opis: lijevi arhitrav oltarne pregrade. Kompozicijska shema sastoji se iz tri pojasa. U gornjem su kuke sa spiralnim volutama i žlijebljenom, dijelom obrubljenom nogom. Od srednjeg pojasa odvaja ga tanko plastično rebro. Na srednjem pojasu je stilizirani kimation koji tvori niz arkada. Donji pojas sadrži natpis:

† QVIQ(ve) · CVPITIS IAM NOSSE RESTAVRATOR OPERIS · PETRVS NVNCVPATVR EIVS VXOR DABRIČA · AD ONOREM TANTI PATRIS QVE HIC CONSECRATI SVNT · PRIMI.

Literatura: *Lj. Karaman*, Povodom popravka crkve starohrvatske dobe svete Barbare, jednom sv. Martina u Trogiru, *Obzor*, Zagreb 1931, br. 85, 86; *A. Grgin*, Istraživanje po splitskoj okolici, 16; *M. Ivanišević*, Trogir u povijesnim izvorima, 972, br. 17; *I. Delalle*, Trogir, Vodič, 57.

51) Materijal: vapnenac; dimenzije: nisu određene; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidan u zid kuće u Šubićevoj 24 u Trogiru; opis: manji ulomak arhitrava s ukrasnim poljem iz tri pojasa. U gornjem su široko žljebljene kuke. Srednji pojas tvori čudna pletenica koja djeluje neobrađeno. Donji pojas je bez ukrasa. Neobjavljen.

⁹ *M. Ivanišević, o. c.*, 173 iznosi pretpostavku da je arhitrav pripadao namještaju katedrale u Trogiru. U prilog tome navodi titular, sačuvan u natpisu s arhitrava, koji odgovara izvornom titularu katedrale. Međutim, natpis u donjem dijelu glasi ... *S ET S(an)C(t)I LAUREN(tii)*, a to znači da je prije sv. Lovre spomenut još barem jedan svetac, što nije rijedak slučaj na predromaničkim epigrafskim spomenicima. Teško je pretpostaviti da bi u katedralnoj crkvi svetac nosilac titulara bio spomenut na posljednjem mjestu. I još nešto. Klesarska obrada arhitrava je izuzetno rustificirana i nevješta i on svakako spada među najlošija ostvarenja predromaničke umjetnosti u nas. Ovdje podsjećam na vrhunska skulptorska ostvarenja predromaničkog namještaja u katedralama Splita i Zadra, pa je logično očekivati da tako bude i u Trogiru. Zato do daljega pitanje porijekla ovoga arhitrava treba ostaviti otvorenim.

¹⁰ Cf. str. 153. i 154. u ovom radu.

51a) Materijal: vapnenac; dimenzije: 49 x 20,5 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidan u zid kuće u Ribarskoj 8 u Trogiru; opis: ulomak arhitrava s ukrasnim poljem iz dva uzdužna pojasa. U gornjem su rustične dvoprute kuke, a u donjem ostatak natpisa: ... *CONST* ...

Literatura: *M. Ivanišević*, Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira, 176, tab. VIII, 1, 2.

I. LUKOVI:

52) Materijal: vapnenac; dimenzije: visina 21 cm, dužina tangente luka 82 cm, debljina 13 cm; porijeklo: vjerojatno iz Sv. Mihovila od Ivernića u Malom polju;¹¹ smještaj: MGT — lapidarij; opis: veći ulomak luka dosta rustično izrađenog. Prednja ploha podijeljena je u dva pojasa. Gornji se sastoji od kuka spiralnih voluta s visokim žlijebljenim nogama, zrcalno postavljenima od vrha. Na donjem pojasu je natpisno polje s tekstom zavjetne formule: *DE DONIS D(e)I ET S(an)C(t)I MICHAELI ARCHANGELIQ...*¹²

Literatura: *M. Ivanišević*, Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira, 176, tab. I, 1, 2.

53) Materijal: vapnenac; dimenzije: 22 x 13,5 x 18 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: mali ulomak desne strane luka. Ukrasno polje ima dva pojasa. Gornji, s grubim kukama visokog žlijebljenog vrata. Donji pojas obrubljen je tankim profiliranim rebrima i na njemu je natpisno polje. Sačuvano je pet slova: ... *TORI · M...*¹³

Literatura: *M. Ivanišević, o. c.*, 172—3, tab. III, 1, 2.

54) Materijal: vapnenac; dimenzije: a) manji ulomak: 22 x 20 cm (prema fotorekonstrukciji), b) veći ulomak: 22 x 75 x 10 cm; porijeklo: a) nepoznato, b) kuća Muštra na predjelu Pantan kod Trogira, slučajni nalaz iz g. 1967; smještaj: a) čuvao se u lapidariju MGT, danas izgubljen, b) Muzej HAS — Split; opis: dva ulomka istog luka. Veći pripada desnoj, a manji lijevoj strani. Ukrasno polje raščlanjeno je u tri pojasa. Gornji tvore koso položene kuke spiralnih voluta i punih nogu. U srednjem je natpisno polje, uokvireno tankim plastičnim rebrima. Sačuvani tekst glasi:

... *EGO PROCON(sul) ... PECCATVR VNA CVM CONIVGE ME(a) ...*

Donji pojas se sastoji od pravilno klesane troprute pletenice. Unutrašnji rub luka ima trapezoidni presjek.

Literatura: *Lj. Karaman*, Spomenici u Dalmaciji u doba hrvatske narodne dinastije i vlast Bizanta na istočnom Jadranu u to doba (dalje Spomenici u Dalmaciji), *Šišićev zbornik*, Zagreb 1929, 188—95; *I. De-*

¹¹ Cf. *M. Ivanišević, o. c.*, 170.

¹² Završno slovo sačuvanog dijela teksta *M. Ivanišević* u spomenutom radu čita *IO* ..., odvojeno od *ARCHANGELI* ... To je zapravo specifični oblik slova *Q*, poznat s mnogobrojnih natpisa iz Italije (Cf. *N. Gray*, *The Paleography of Latin Inscriptions in the VIII, IX and X century in Italy, Papers of British School at Rome*, 16, 1948).

¹³ Ne čini se prihvatljiva restitucija sačuvanog teksta koju daje *M. Ivanišević* u navedenom radu na str. 173. Naime, posljednja dva slova nisu *U* i *M* u ligaturi, već slovo *I*, iza kojega se jasno vidi točka — znak interpunkcije, a zadnje slovo može biti *M*, ali i *N*. U prilog ovome govori i način klesanja svih sačuvanih slova, posebice karakteristični trokutasti serifi kojima završavaju haste slova.

lalle, Trogir, Vodič, 9; J. Ferluga, Vizantiska uprava, 44; N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, 120, bilj. 56; M. Ivanišević, Trogir u povijesnim izvorima, 970, br. 1; Ž. Rapanić, Iz prošlosti srednjovjekovnoga Trogira, *Mogućnosti*, XXVII/10—11, Split 1980, 997—98; b) M. Ivanišević, o. c., 970, br. 11; *Id.*, Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira, 171—2, tab. II, 1, 2.

J. ZABATI:

55) Materijal: vapnenac; dimenzije: a) 16—17 x 10 x 30 cm; b) 35 x 10 x 29 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: dva ulomka zabata (lijeva strana i sredina). Središnje polje uokviruje rubni pojas ukrašen zbijenim kukama krupnih spiralnih voluta i kratkih dvoprutih nogu, te tanko plastično rebro. Donji pojas je neukrašen. Na manjem ulomku sačuvan je žlijeb za usađivanje grede. Na središnjem polju je standardni motiv predromaničkih zabata: u središtu križ ispunjen dvoprutom pletenicom s okulusom u križištu. Nad vodoravnom hastom sačuvana je virovita rozeta. Ispod nje su dvije ptice s grozdovima u kljunu. Nezgrapno su prikazane, a od desne je sačuvana samo glava. Lijevoj je trup dat s lica, a glava i rep u profilu. Ovalna glava je samo naznačena, kao i grozd u kljunu ptice. Masivni trup stoji na kratkim zbijenim nogama. Krilo i gotovo uništen rep prekinuti su s gornjim rubnim pojasom. Perje je naznačeno blago povijenim plitkim urezima. Cijela kompozicija je prikazana dosta nezgrapno i neproporcionalno.

Literatura: N. Jakšić, Srednjovjekovni zabati oltarskih pregrada u Dalmaciji (Od Zrmanje do Cetine), Stilsko-tipološka analiza, Split 1980 (rukopis magistarskog rada), (dalje Srednjovjekovni zabati);¹⁴ J. Belamarić, Novootkriveni zabat predromaničke oltarne pregrade u Trogiru (dalje Novootkriveni zabat), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (dalje VAHD), LXXV, Split 1981, 158, tab. XXX, 1 (bez manjeg ulomka).¹⁵

56) Materijal: vapnenac; dimenzije: 69 x 8 x 52 cm; porijeklo: otkriven je u zidu katedrale u Trogiru prilikom zaštitnih radova koje je obavljao Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Splita; smještaj: Regionalni zavod — Split; opis: središnji dio zabata dijelom je oštećen. Desna strana rubnog pojasa je otučena, a na lijevoj su kuke spiralnih voluta i punih nogu široke osnove. Lučni rubni pojas služio je za natpisno polje. Jednostavno profilirano tanko rebro odvaja rubne pojaseve s kukama od središnjega polja na kojemu je uobičajena kompozicija: križ ispunjen dvoprutom pletenicom s okulusom u križištu. Nad vodoravnom hastom su dvije virovite rozete, a ispod dvije ptice u profilu. Ovalne glave priljubljene su im uz križ, a od vrata su odvojene tankim prstenom. Vrat i trup su izduženi, a perje je prikazano plitkim urezima koji prate liniju tijela. Jednako je prikazan i dugački spuštenu rep. Krila su prekinuta gornjim rubnim pojasom. Noge su sasvim kratke i stilizirane. U dnu ukrasnog

¹⁴ Ovdje posebno zahvaljujem kolegi N. Jakšiću koji mi je omogućio upotrebu njegova neobjavljena magistarskog rada obranjenog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

¹⁵ Oba autora obrađuju samo veći ulomak.

polja iznad lučnog rubnog pojasa smještena je dvopruta pletenica, prekinuta križem. Cijeli rad je klesarski i likovno veoma kvalitetan, rađen dugačkim i pravilnim potezima. Reljef je sasvim plošan, a kompozicija je linearno, gotovo grafički razrađena.

Literatura: *J. Belamarić*, Novootkriveni zabat, 159, passim, tab. XXX, 2; *M. Ivanišević*, Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira, 170.

57) Materijal: vapnenac; dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato, upotrijebljen početkom 19. st. kao dio barokne preslice na grobljanskoj crkvi Gospe od zdravlja u Trogiru; opis: središnji dio zabata je uništen u donjem dijelu zbog nove funkcije. Ukrasno polje je kompozicijski prilično raščlanjeno, ali nedosljedno. Rubni pojas tvori niz kuka spiralnih zavojnica i visokih užlijebljenih nogu odvojenih od središnjeg polja istaknutim profiliranim rebrom uz koji po središnjem polju teče još jedan pojas prekinut kod vodoravne haste križa, također obrubljen tankim rebrom. Ovaj unutrašnji pojas ima na sebi motiv kimationa što ga čine niz stiliziranih ljljana, tvoreći arkade unutar kojih su umetnute pune arkade. U središtu kompozicije je križ ravno završenih hasta, ispunjen troprutom pletenicom. Na vrhu mu je mali obrubljeni trokut na kratkoj dršci, vjerojatno shematizirano stablo. Nad vodoravnom hastom su također dva trokuta na dršci, očito stilizirani grozdovi. Ptice ispod križa su, na žalost, sačuvane samo do pola. Ovalne glave s jakim kljunom usmjerene su prema točki križišta. Vrat je vrlo kratak, krila i repovi stepenasto modelirani, a njihovi završeci zadiru u pojas s kimationom. Cjelokupna obrada je prilično rustična.

Literatura: *N. Jakšić*, Srednjovjekovni zabati; *J. Belamarić*, Novootkriveni zabat, 158, tab. XXIX, 2.

58) Materijal: vapnenac; dimenzije: 64 x 57 cm; porijeklo: spolija na pročelju crkve sv. Nikole na Čiovu; opis: sačuvan u cijelosti osim krajnjih rubova prema gredama. Klesarska obrada je precizna i kvalitetna, a standardna kompozicijska shema dosljedno je oblikovana. Središnje polje uokvireno je dvostrukim stepenasto profiliranim pojasevima. Na vanjskome su kuke sa spiralnim volutama i trokutastim šupljim nogama, a unutrašnji, koso postavljen prema središnjem polju, ima ukras dvostrukih arkadica. Donji, lučni pojas je izvorno neukrašen, a na njemu je renesansni natpis: *SVB FAELICIB: AVSP: CL. MI D: BERNARDI VENERIO*. Središnja kompozicija je strogo simetrična. Obrubljeni neukrašeni križ, oštro konkavno rezanih završetaka horizontalne haste, okosnica je cijele kompozicije. U vrhu nad križem kao i nad vodoravnom hastom tri su višelatične rozete. Ptice su poprilično realistički obrađene. Okrugle, zdepaste glave, kratkoga vrata i kljuna te bademastih očiju. U kljunu im je grozd gotovo naturalistički razrađen. Trup i krila su kratki i zbijeni, perje je naznačeno gustom mrežom kratkih ureza. Dugački repovi na riblju kost spuštenu su prema uglovima. Vrhovi krila zasjecaju u unutrašnji rubni pojas. Dugačke gracilne noge ispružene su prema naprijed uz podnožje križa. Taj zabat predstavlja svakako kvalitetno ostvarenje jedne zrele gradske radionice.

Literatura: *I. Delalle*, Trogir, Vodič, 78; *N. Jakšić*, Srednjovjekovni zabati; *J. Belamarić*, Novootkriveni zabat, 159, tab. XIX, 1.

K. ARKADE KOŠARE CIBORIJA:

59) Materijal: vapnenac; dimenzije: a) ulomak lijeve strane arkade: dužina 41 cm, debljina 10 cm, visina 39 cm; b) središnji dio arkade: 22,5 x 21 (prema fotorekonstrukciji); porijeklo: nepoznato; smještaj: ulomak a) čuva se u lapidariju MGT, a ulomak b) izgubljen je još u »zbirci starina«; opis: dva ulomka iste arkade. Ukrasno polje obrubljeno je širokim pojasevima. Na gornjem je dvopruta stilizirana lozica koja tvori nepravilne krugove u kojima su maleni listići s tri latice. Tordirano uže odvajava ovaj pojas od središnjeg polja. Donji lučni pojas ukrašen je stiliziranim biljnim motivom i odvojen od središnjeg polja astragalom. Okosnica cijele kompozicije je križ ravnih završetaka hasti ispunjen dvoprutom pletenicom. Od njega se granaju vodoravni i lučni rubni pojas. Iz ugla gdje se spajaju uže i astragal izvire tropruti stilizirani ljiljan. Na središnjem polju sačuvana je glava pauna i dugački vrat na riblju kost. Ispod vrata je šesterolatična rozeta. S unutrašnje strane je ostatak žlijeba L-profila u koji se umeću elementi krova. Ulomci nisu objavljeni.

60) Materijal: vapnenac; dimenzije; nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: čuvao se u »zbirci starina«, danas izgubljen; opis: manji ulomak arkade. Od ukasnog polja sačuvan je rubni pojas od stilizirane lozice odvojen od središnjeg polja tordiranim ušetom. U ostatku središnjeg polja je tropruti stilizirani ljiljan. Neobjavljen.

60a) Materijal: vapnenac; dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: kao i pod 60; opis: ulomak donjeg lijevog ruba arkade. Široki donji lučni pojas ukrašen je stiliziranim biljnim motivom i odvojen od središnjeg polja astragalom. U uglu središnjeg polja je tropruti stilizirani ljiljan. Okomiti rubni pojas tvori tropruta pletenica odvojena od središnjeg polja tordiranim ušetom. S unutrašnje strane je L-profil s kojim se spaja na slijedeću arkadu.¹⁶ Neobjavljen.

L. POKLOPCI SARKOFAGA:

61) Materijal: vapnenac; dimenzije: dužina 67 cm, širina 76 cm, debljina 10—16 cm; porijeklo: nađen u dvorištu kuće Slade-Silović u Trogiru početkom ovog stoljeća; smještaj: Arheološki muzej Split; opis: ulomak prednje desne strane poklopca sarkofaga veoma niskog sljemena. Na hrptu je isklesan veliki križ s volutama na završecima hasta. Prilično je oštećen. Sačuvani dio ispunjen je dvoprutom pletenicom s okulusima. Na poklopcu i na rubu je desna strana natpisa:

... O ... E MEI ... ET VIII · S(an)C(t)I PATRI
... BUS Q(ui) IN CONST ... (i)MPERATOREM UT
... A AMPLIUS AD PO ... ITU PATIATUR ... (at)QUE
LAICI ORATE PRO ME PAULUS

Literatura: Lj. Karaman, Spomenici u Dalmaciji, 183—88; I. De-lalle, Trogir, Vodič, 9; M. Ivanišević, Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira, 169.

¹⁶ Na tab. I ulomak 60a se vidi u velikoj zidnoj niši sa stražnje strane, pa je uočljiv rubni konstruktivni profil.

M. NEDEFINIRANI ULOMCI:

62) Materijal: vapnenac; dimenzije: 87 x 12—14 x 36—38 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: ulomak okvira otvora (vrata ili prozora ?) prepolovljen u dva dijela. Dosta oštećen. Ukrasno polje, obrubljeno reljefnom cikcak-vrpcom tvori niz dvoprutih kružnica u koje su upisani plastično modelirani rombovi s reljefnom točkom u sredini. Neobjavljen.

63) Materijal: vapnenac; dimenzije: 26 x 15 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: uzidan nad vratima dvorišta u ulici V. Žiška 19 u Trogiru-Čiovu; opis: sitni ulomak ukrašen biljnim motivom. Neobjavljen.

64) Materijal: vapnenac; dimenzije: 20 x 11 cm; porijeklo: nepoznato; ugrađen u pločnik crkve sv. Nikole (nekad Sv. Dujma) u Trogiru; opis: dio veće cjeline. Sačuvan je motiv prepletenih troprutih polukružnica.

Literatura: C. Fisković, Dvije preromaničke crkve u Trogiru (dalje Dvije preromaničke crkve), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 14, Split 1962, 50.

65) Materijal: vapnenac; dimenzije nepoznate; porijeklo: crkva sv. Danijela u Segetu Donjem; smještaj: nepoznat; opis: ugaoni ulomak pilastra (?) ili pluteja (?) ukrašen troprutim motivom prepletenih kružnica i kvadrata.

Literatura: C. Fisković, o. c., 50.

66) Materijal: vapnenac; dimenzije: 26 x 13 x 22 cm; porijeklo: crkva sv. Petra u uvali Supetar kod Slatina na otoku Čiovu; smještaj: Muzej HAS u Splitu; opis: ulomak na kojem je sačuvan motiv troprute učvorene kružnice prepletene s križno postavljenim uzlovima.

Literatura: S. Gunjača, Rad Muzeja, 1954, 232; L. Katić, Starohrvatska crkvice na Čiovu, 183—4.

67) Materijal: vapnenac; dimenzije: nisu određive; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij, danas izgubljen; opis: manji ulomak, vjerojatno pilastra, ukrašen dvostrukim nizom učvorenih uzlova, rađenih u troprutu i četveroprutu. Čvorišta imaju okuluse. Neobjavljen.

68) Materijal: vapnenac; dimenzije: 56 x 37 x 13—17 cm; porijeklo: nepoznato; smještaj: MGT — lapidarij; opis: veći ulomak okvira (vrata, ili prozora) ukrašen učvorenim S-palmetama i obrubljen cikcak-vrpcom. Neobjavljen.

69) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: čuvao se u »zbirici starina«, danas izgubljen; opis: ulomak s nedefiniranim troprutim motivom. Neobjavljen.

70) Materijal: vapnenac (?); dimenzije: nepoznate; porijeklo: nepoznato; smještaj: kao i pod br. 69; opis: ulomak predromaničke skulpture s troprutim geometrijskim motivom. Neobjavljen.

ANALIZA

Sva sačuvana skulptura pripada objektima predromaničkog sakralnog graditeljstva. Na temelju prvobitnog položaja u crkvama može se razvrstati u dvije glavne skupine. U prvoj su oni spomenici koji pripadaju oš-

novnim arhitektonskim dijelovima crkava, ponajviše konstruktivnim elementima i otvorima. Drugoj, pak, skupini, koja je znatno brojnija, pripadaju različiti elementi kamenog crkvenog namještaja na kojem je osobito izražen dekorativni karakter. U prvoj skupini su najbrojniji nadvratnici.

Nadvratnik nad sjevernim bočnim vratima crkve sv. Andrije na otoku Čiovu (Tab. II, 1) ukrašen je motivom prepletenih polukružnica, baštinenjenih iz bogatog repertoara kasnoantičke starokršćanske umjetnosti, a čestim i u predromani, posebice u srednjoj Dalmaciji. Međutim, način izrade toga motiva na čiovskom primjerku nije uobičajen u ranom srednjem vijeku. Linije su, naime, tek uparane u kamen i primjer su čistog grafičkog linearizma, pa je stoga ovaj nadvratnik zasad teško preciznije kronološki definirati.

Nadvratnik iz trogirskog lapidarija (Tab. II, 2) svojim motivima i njihovim kompozicijskim rasporedom pokazuje karakteristike razvijene predromaničke skulpture. Ovdje je potrebno upozoriti na motiv užeta i prepletenih pleternih polukružnica u nizu koji se često javljaju i na ranosrednjovjekovnim spomenicima u Splitu¹⁷ i na širem području srednje Dalmacije. Najbliže analogije su na pilastru iz Plavna,¹⁸ pa na zabatu i na dijelovima arhitrava oltarne pregrade iz crkve sv. Luke na Uzdolju kod Knina,¹⁹ zatim na nadvratniku i pilastrima iz predromaničke crkve u Koljanima,²⁰ te na ciboriju iz Sv. Marte u Bijaćima u trogirskom Velikom polju.²¹ Motiv užeta, ali bez prepletenih polukružnica nalazi se u većem broju i na skulpturi iz crkve sv. Jurja na Putalju iznad Kaštel-Sućurca,²² kao i iz Splita.²³ Načinom obrade i modeliranja ovih motiva trogirski se nadvratnik veže uz zabat iz Uzdolja i nadvratnik iz Koljana, te uz arhitrav iz Poišana u Splitu,²⁴ dok u samom Trogiru isti motiv nalazimo na funkcionalno nedefiniranom ulomku iz benediktinske crkve sv. Nikole (nekoć sv. Dujam) (Tab. XIV, 64), gdje je dospio kao spolija.²⁵ Ciborij iz Bijaća bliži je splitskoj skupini, koja je proizvod jedne rane klesarske radionice u Splitu.²⁶ Najveća je sličnost ipak s uzdoljskim zabatom koji je precizno datiran vladavinom kneza Mucimira, pa trogirski nadvratnik treba uklopiti u taj vremenski kontekst.

¹⁷ Ž. Rapanić, Kamena plastika ranog srednjeg vijeka u Arheološkom muzeju u Splitu (dalje Kamena plastika), VAHD, LX, 1958, sl. 1, 2, 12 i 13; *Id.*, Ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Splita (dalje Ranosrednjovjekovni natpisi), VAHD, LXV—LXVII (1963—65), Split 1971, crtež na str. 281.

¹⁸ S. Gunjača, *Tiniensia archaeologica — historica — topographica*, I (dalje *Tiniensia*, I), SHP, III/6, Zagreb 1958, sl. 22.

¹⁹ L. Marun, Ruševine crkve sv. Luke na Uzdolju kod Knina s pisanom uspomenom hrv. kneza Mutimira II (dalje Ruševine crkve sv. Luke), SHP, N. S., I, 1927, Zagreb—Knin 1927, 293, sl. 14.

²⁰ F. Radić, Ostanci starinske crkve i groblja u Gornjim Koljanima kod Vrlike, SHP, V/3—4, 1900, sl. 2, 14, 46 i 53.

²¹ S. Gunjača — D. Jelovina, *Starohrvatska baština*, Zagreb 1976, sl. 8.

²² D. Kečkemet, Kaštel-Sućurac, Split 1978, slike na str. 65, 67.

²³ T. Marasović, Zapadna obala splitske luke u srednjem vijeku i u prvim stoljećima novoga vijeka, *Urbs*, 1959—60, sl. 9.

²⁴ Cf. bilj. 17.

²⁵ C. Fisković, Dvije preromaničke crkve u Trogiru (dalje Dvije preromaničke crkve), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 14, Split 1962, 50.

²⁶ Ž. Rapanić, Dva splitska ranosrednjovjekovna sarkofaga, *Arheološki radovi i rasprave*, VIII—IX, Zagreb 1982, 247—49, tab. I, 1, 2, tab. III, 1—3. U proizvode te radionice uvrstio bih i dva ulomka arhitrava iz Arheološkog muzeja u Splitu (cf. Ž. Rapanić, Kamena plastika, sl. 12. i 13).

Od svih trogirskih nadvratnika najviše je pažnje, ne samo kod arheologa i povjesničara umjetnosti već i kod povjesničara, pobudio onaj s vrata crkve sv. Barbare (nekoć sv. Martin) u Trogiru (Tab. III, 3). Tome je dobrim dijelom pridonio i sadržaj natpisa koji je na njemu uklesan. Rezultat toga interesa su kontroverzna, sasvim oprečna mišljenja o karakteru samog spomenika i o vremenu njegovog postanka. Crkvu sv. Barbare spominju još Pavao Andreis i Ivan Lucius,²⁷ znameniti trogirski historičari 17. st. O nadvratniku se počinje pisati od sredine 19. st.²⁸

Karaman ga je na osnovi stilskih elemenata i načina izrade datirao u konac 8. st.²⁹ Glavni oslonac za ranu dataciju nalazi u »pomanjkanju smisla za red« koji vidi u kompozicijskom rasporedu reljefa. Time je podržao mišljenje F. Radića,³⁰ koje se temelji na stilskoj analizi nadvratnika, pa s pomoću toga datira i samu crkvu. Suprotno mišljenje prvi je temeljito iznio Vasić.³¹ On se posebno zadržao na arhitektonskom obliku i na natpisu s nadvratnika, pa je datirao cijeli objekt u drugu polovicu 11. st. Graditeljskim osobitostima Sv. Barbare pozabavio se i C. Fisković i došao do istog rezultata.³² Njegova interpretacija je još sadržajnija jer uklapa Sv. Barbaru u jedan određeni tip sakralne arhitekture 11—12. st. Ovu dataciju crkve i natpisa prihvatila je i suvremena historiografija.³³ Pristaše kasnije datacije ne uzimaju u obzir stilsku analizu skulpture, već nadvratnik datiraju prema crkvi.

Da bi se još više uočila složenost pristupa ovom problemu datacije navodim i mišljenje C. Ivekovića, koji je Sv. Barbaru najprije datirao u sredinu 10. st.³⁴ i definirao je kao najstariji primjerak romaničkog graditeljstva, da bi kasnije sam nadvratnik smjestio u kraj 9. st., vezujući ga vremenski uz portal Sv. Lovre u Zadru.³⁵ Ivekovićovo mišljenje preuzeli su, uz manje izmjene, M. Ivanišević³⁶ i V. Gvozdanović.³⁷ I pristalice ovog mišljenja više se oslanjaju na sam građevinski oblik i natpis, a manje na skulpturu, pa Karamanova analiza ostaje zapravo jedini pokušaj da se nadvratnik obradi sa stilsko-kronološkog aspekta.

²⁷ P. Andreis, Povijest grada Trogira, I, Split 1977, 334; I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru, I, II, Split 1979, 293, 1034, 1036, 1042.

²⁸ Stariju literaturu donosi M. M. Vasić, Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka — Crkve, Beograd 1922, 65—68.

²⁹ Lj. Karaman, O spomenicima VII i VIII stoljeća u Dalmaciji i o pokrštenju Hrvata (dalje O spomenicima VII i VIII stoljeća), VHAD, N. S., XXII—XXIII, 1941—42, 98, sl. 15a—b. Zanimljivo je da se u svojoj značajnoj sintezi Iz kolijevke hrvatske prošlosti Karaman uopće ne osvrće na nadvratnik Sv. Barbare, iako spominje crkvu i donosi njen tlocrt.

³⁰ F. Radić, Izvješće o radu hrvatskog starinarskog društva u Kninu u obće, a napose o kršćanskim starinama do sad otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osjem Solina, Bosni-Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri, SHP, II/4, 1896, 257.

³¹ M. M. Vasić, o. c., 66—68.

³² C. Fisković, Dvije preromaničke crkve, 41—44.

³³ J. Ferluga, Vizantiska uprava u Dalmaciji (dalje Vizantiska uprava), SANU, Posebna izdanja, knj. CCXCI, Vizantološki institut, knj. 6, Beograd 1957, 110, bilj. 120.

³⁴ Cf. u M. M. Vasić, o. c., 68.

³⁵ C. M. Iveković, Crkva i samostan Sv. Krševana u Zadru, Hrvatska zadužbina iz X stoljeća, Djela JAZU, XXX, Zagreb 1931, 45.

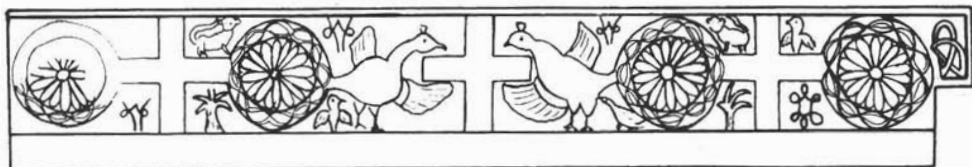
³⁶ M. Ivanišević, Trogir u povijesnim izvorima od 438. do 1097. godine (dalje Trogir u povijesnim izvorima), Mogućnosti, XXVII/10—11, Split 1980, 972.

³⁷ V. Gvozdanović, Značaj starohrvatske arhitekture za opću povijest evropske predromanike, Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture, Split 1978, 139.

Kompozicijski i izborom motiva nadvratnik Sv. Barbare predstavlja veoma neuobičajeno rješenje u našoj predromaničkoj skulpturi. Njegov likovni izraz je složeniji i raznovrsniji negoli kod većine ostalih spomenika ovog razdoblja. Uz uobičajene pleterne geometrijske motive ovdje su dani mnogobrojni figuralni prikazi životinjskih i biljnih motiva. Izravnih analogija ovom spomeniku kao cjelini nema ni u gradovima na istočno-jadranskoj obali, ni u zaleđu. Tek podrobna obrada pojedinih motiva pruža neka uporišta za sigurnije zaključivanje. To se u prvom redu odnosi na figuralne prikaze ptica i životinja. U središtu kompozicije oko centralnog križa uklesana su dva pauna raširenih krila. Figure su im ponešto nezgrapne, ali su anatomski detalji dosta precizno izvedeni. Prevladan je linearni tretman uobičajen za prikaze ptica na skulpturi 9—10. st.³⁸ Likovi su im dani u pokretu kao i kod ptica na spomenicima 11. st.³⁹ Karakteristično je stepenasto klesanje krila kakvo nalazimo i na zabatu br. 57. (Tab. XI), ili na ulomku iz Kule Atlagića kod Benkovca.⁴⁰

Na lijevom gornjem dijelu friza nalazi se mali lik lava, uzdignutog repa, a s glavom karakterističnom za životinjske i ljudske likove na reljefima zadarsko-splitske i zadarsko-kninske skupine iz 11. st.⁴¹ Takvu obradu lavljeg lika, ali s jače izraženom voluminoznošću, pokazuje i ulomak romaničkog reljefa iz 12. st. izložen u stalnoj izložbi Muzeja grada Trogira. I prikaz ptice ispod repa lijevog pauna odgovara onima sa zadarskih pluteja Sv. Nediljice i Sv. Lovre. Veoma lijepe višelatične rozete iste su kao i na pluteju iz Vestibula Dioklecijanove palače u Splitu⁴² a ovaj tip je predstavljen i na zabatu br. 58 (Tab. XI).

Brojne analogije koje sam naveo odreda se nalaze na spomenicima 11. st., što navodi na zaključak da i taj nadvratnik treba datirati u to vrijeme. Ostaje još da se objasni i tobožnje »pomanjkanje smisla za red« koje Karaman nalazi na ovom reljefu. Pažljivijom analizom cijele kompozicije može se, naprotiv tome mišljenju, uočiti upravo veoma pravilan raspored motiva u izmjeničnom ritmu, pa ga ovdje donosim u jednom shematskom prikazu:

Moglo bi se dakle reći čak izraziti »osjećaj za red«. Tako bi otpao i glavni Karamanov oslonac za ranu dataciju nadvratnika, što je bio i glavni argument za datiranje same crkve. Stoga bih se priključio mišljenji-

³⁸ I. Petricioli, Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji (dalje Pojava skulpture), Zagreb 1960, sl. 4.

³⁹ *Id.*, o. c., sl. 2.

⁴⁰ *Id.*, o. c., tab. XXII, sl. 3.

⁴¹ *Id.*, o. c., sl. 1, tab. II, 1—2.

⁴² S. Gunjača, Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas (dalje Muzej hrvatskih starina), SHP, III/2, Zagreb 1952, 230—231, sl. 19.

ma onih autora koji su crkvu sv. Barbare datirali u 11. st., jer to, čini mi se, potvrđuje i njezin nadvratnik. Uzevši u obzir da su novi elementi koji nagovješćuju romaničku umjetnost u Trogiru ovdje još prilično sputani pleternom dekoracijom prethodnih stoljeća, smatram da ovaj spomenik treba vremenski ograničiti na prvu polovicu 11. st. U prilog ovoj dataciji idu i veoma zanimljivi rezultati do kojih je došao N. Jakšić radeći na problematici numizmatičkih nalaza 11. st. u Dalmaciji.⁴³

Nadvratnik br. 4 (Tab. II) uzidan kao spolija u zid srednjovjekovne kuće, u literaturi je već podrobno obrađen.⁴⁴ Svojim stilskim karakteristikama jasno ukazuje na ranoromaničko vrijeme 11/12. st. i time, zapravo, već izlazi iz okvira predromaničke umjetnosti.⁴⁵ Gotovo identičan motiv, ali mnogo rustičnije izrađen, nalazi se i na nadvratniku crkve sv. Jurja u Žestinju u donjokaštelanskom polju,⁴⁶ pa i njega treba datirati u isto vrijeme. Također su slični, ne samo u izboru i rasporedu motiva nego i u načinu klesanja pojedinih detalja ulomci okvira otvora (vrata ili prozora ?) otkriveni u crkvi sv. Marije u Biskupiji na lokalitetu Crkvina,⁴⁷ što sigurno nije samo rezultat istodobnosti ove skulpture.

I ulomak nadvratnika br. 5 (Tab. II), upotrijebljen za prag prozora srednjovjekovne kuće, ima isti motiv, koji je obradom bliži žestinjskome, pa i on spada u proizvode ranoromaničkih radionica u Trogiru s konca 11. i početka 12. st.

Od skulpture koja pripada arhitektonskim konstruktivnim dijelovima sačuvani su osim nadvratnika i impost-kapiteli. U Muzeju grada Trogira čuva se samo jedan impost predromaničkog obilježja (Tab. IV, 6). Taj arhitektonsko-dekorativni element, uobičajen već u starokršćanskom graditeljstvu, čest je i u predromanici na svemu istočnom Jadranu. Impost iz Trogira ukrašen je u donjem pojasu motivom učvorenih troprutih elipsi zašiljenih krajeva, a koji se često javlja na ranosrednjovjekovnoj skulpturi 9—10. st.⁴⁸ Mogućnost preciznijeg vremenskog determiniranja pruža gornji pojas ukrašen dvostrukim nizom dvoprutog cikcak-motiva. Između dva pojasa je debelo reljefno uže. Cikcak-motiv javlja se još i u starokršćanskoj skulpturi,⁴⁹ te na ranosrednjovjekovnoj skulpturi uopće. Nalazimo ga tako izrađenog na arkadi uzidanoj u kuću do splitske krstionice.⁵⁰ Gornji pojas trogirskog imposta pokazuje naglašene sličnosti s im-

⁴³ N. Jakšić, *Solidus romanatus* na istočnojadranskoj obali, *SHP*, III/12, Split 1983, 173.

⁴⁴ F. Radić, *Ulomak nadvratnika*, 16—7; *Lj. Karaman*, *Iz kolijevke*, 111, sl. 112 (donosi samo desni ulomak); C. Fisković, *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru*, *SHP*, III/2, 1952, 143, sl. 66, 67.

⁴⁵ Radićevu dataciju u 8. ili 9. st. nisu prihvatili ni *Karaman*, ni *Fisković*.

⁴⁶ V. Omašić, *Topografija Kaštelanskog polja*, Split 1978, 141—142, sl. 18—9.

⁴⁷ F. Radić, *Ulomci s jedanaest tegurija oltarskih ciborija i jednog vratnog okvira starohrvatske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina*, *SHP*, III/II, 1897, 57—59, sl. na str. 58. Radićeva datacija, inače, nije prihvatljiva.

⁴⁸ *Id.*, *Pločaste nadstupine sa srednjih stupčica dvostrukih prozora (bifora) starohrvatskih zvonika*, *SHP*, IV/1, 1898, sl. na str. 25.

⁴⁹ T. Anđelić, *Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara*, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, N. S., XXIX (1974), *Arheologija*, Sarajevo 1976, tab. IX, 1a.

⁵⁰ *Lj. Karaman*, *O počecima srednjovjekovnog Splita do godine 800*, *Serta Hoffleriana*, Zagreb 1940, sl. 3—4, 424—426, gdje su i analogije.

postom iz Arheološke zbirke Zavičajnog muzeja u Biogradu n/m,⁵¹ te s jednim iz Zadra.⁵² Najbliža analogija, kako prostorna tako i stilska, jest konzola iz crkve sv. Marte u Bijaćima.⁵³ Uzevši u obzir navedene komparacije, a posebice arkadu iz Splita i konzolu iz Sv. Marte, te impost iz Zadra, impost-kapitel iz trogirskog lapidarija treba datirati u vrijeme nastajanja predromaničkog stila u nas, a to je 8/9. st., ili sam početak 9. st.

Sačuvana konzola (Tab. IV, 7) s otočića Arkandela ukrašena je dosta oštećenim plitkim reljefom koji prikazuje grabljivicu poluraširenih krila kako stoji na jednoj nozi. Cijela figura je dana u napetom stavu, kao da se ptica sprema poletjeti. Pera na krilima su stepenasto isklesana, a rep je ukrašen motivom riblje kosti. Prikaz je dosta realističan. Ove bitne osobine nedvojbeno ukazuju na 11. st. kao vrijeme nastanka ovog spomenika.

U lapidariju Muzeja grada Trogira čuvaju se i ulomci dviju tranzena. Jedna je (Tab. IV, 8) sačuvana gotovo cijela, a druga (Tab. IV, 9) fragmentarno. Nisu ukrašene, a po obliku i načinu perforacije uklapaju se u predromaničku epohu.

U Okrugu Gornjem na suvremenoj mrtvačnici nalazi se predromanička tranzena sačuvana u potpunosti, a istih osobina kao i one u lapidariju.

S ovim je iscrpljen malobrojni fundus skulpture iz prve skupine, pa prelazim na obradu druge, koju čine raznovrsni elementi crkvenog namještaja, i to ponajviše dijelovi oltarne pregrade, koja se sastoji od tri zone: donje, srednje i gornje.

Sastavni dijelovi donje zone ogradne su ploče — pluteji i pilastri. Do danas je poznato 17 pluteja cijelih ili u dijelovima.

Dekoratívni repertoar tih pluteja pokazuje izrazite karakteristike predromaničke skulpture 9—10. st. koju obilježava upotreba pleternih vrpca razvrstanih u geometrijske kombinacije, koje mogu biti kombinirane s figuralnim i biljnim motivima (arkadama, križevima, palmetama, rozetama, ljiljanima i listovima) kao na plutejima br. 10—12 (Tab. V) i 21 (Tab. I), ili je, pak, cijelo ukrasno polje dekorirano čistim geometrijskim motivima (Tab. VI i VII).

Kompozicija na pluteju br. 10 (Tab. V) česta je još u starokršćanskoj umjetnosti, a u predromanici šireg mediteranskog područja postaje omiljeni motiv, i to baš na plutejima i na sarkofazima. U Trogiru je ovo, uz ulomak br. 21 (Tab. I), jedini primjerak s takvim prikazom, ali su u blizoj i daljoj okolici mnogobrojni nalazi s analognim ukrasom. Paralele se nalaze već u susjednom Splitu i njegovom užem teritoriju.⁵⁴ Izvan ova dva grada bizantske teme Dalmacije brojni su ostaci pluteja s ovim mo-

⁵¹ B. Juraga, Srednjovjekovni kameni spomenici na području Biograda, *Diadora*, 9, Zadar 1980, tab. I, 1.

⁵² G. Kowalczyk — C. Gurlitt, *Denkmaeler der Kunst in Dalmatien*, II, Berlin 1910, tab. 71.

⁵³ Lj. Karaman, *Iz kolijevke*, sl. 52.

⁵⁴ F. Bulić, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe narodne hrvatske dinastije I (dalje Hrvatski spomenici)*, Zagreb 1888, tab. XVI, 51, tab. XVII, 53; Lj. Karaman, *o. c.*, sl. 84; Z. Rapanić, *Kamena plastika*, sl. 3—6; D. Jelovina, *Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika od 1968. do 1980. godine*, SHP, III/11, Split 1981, sl. 17.

tivom. To je u prvom redu skulptura otkrivena u Kljacima⁵⁵ i u Brnazima,⁵⁶ zatim nalazi iz okolice Knina u Padjenima,⁵⁷ Plavnu⁵⁸ i Uzdolju,⁵⁹ Otresu kod Benkovca u sjevernoj Dalmaciji⁶⁰ itd.

Treba usput spomenuti da su splitski primjerci izrađeni uglavnom od mramora,⁶¹ iako su ornamentalni repertoar i kompozicijska shema isti kao i na trogirskom pluteju, te na onima s hrvatskog teritorija u zaleđu.

Razlikuju se, međutim, po materijalu i načinu obrade pojedinih motiva. Posebno se ističu obrubljeni križevi koji nisu ukrašeni pletenicom. To su elementi koji odvajaju ovu splitsku grupu od gore spomenutih analognih spomenika. Skupina pluteja s istom kompozicijom iz okolice Knina⁶² također posjeduje elemente u izboru motiva i rasporedu koji je razlikuju od trogirskoga. Ipak, najveću srodnost trogirskom pluteju pokazuju pluteji iz Brnaza i Kljaka.⁶³ Ono što ih veže su slijedeći elementi: upotreba stiliziranog ljiljanovog cvijeta u gornjim uglovima ukrasnog polja, isključiva upotreba troprute vrpce pletenica, palmete sužene pri dnu, karakteristične rozete s osam latica, identično klesani kapiteli na arkadama, te križevi proširenih, blago konkavnih završetaka hasti. Ta podudarnost, gotovo identičnost u obradi i izboru motiva i njihovom rasporedu, jasno ukazuje na zajedničko izvorište iz kojega su potekli, o čemu će biti više riječi nakon obrade ostalih elemenata namještaja.

Drugi plutej sa složenim ukrasnim motivom (Tab. V, 12), sačuvan u dva veća dijela, znatno je oštećen. Srećom se sačuvala stara fotografija na temelju koje ga ovdje i obrađujem. Izravnih analogija ovom pluteju nisam našao na istočnojadranskom prostoru.⁶⁴ Međutim, u osnovi isti motiv, ali složen od više elemenata predstavljen je na osam meni poznatih pluteja. To su: plutej iz Vestibula,⁶⁵ i tri s poblize nepoznatih nalazišta,⁶⁶ svi iz Splita ili najuže okolice; plutej s otoka Koločepa⁶⁷ i pluteji iz Istre⁶⁸ i Concordie u Italiji.^{68a} Koločepski primjerak su već Karaman i Prijatelj datirali u 11/12. st. zbog jasnih ranoromaničkih elemenata na

⁵⁵ N. Gabrić, Nalaz starohrvatske crkve u Kljacima, 59—70, sl. 1; D. Jelovina, o. c., sl. 18—19.

⁵⁶ S. Gunjača, Starohrvatska crkva u Brnazima, sl. 12.

⁵⁷ Id., Tiniensia, I, sl. 2, 3/1.

⁵⁸ Id., o. c., sl. 18—20.

⁵⁹ L. Marun, Ruševine crkve sv. Luke, II, sl. 18.

⁶⁰ Spomenici se nalaze u lapidariju Muzeja HAS u Splitu.

⁶¹ Cf. bilj. 54.

⁶² Cf. bilj. 57, 58.

⁶³ Cf. bilj. 55, 56.

⁶⁴ U samom Trogiru, preko puta Sv. Barbare, uzidan je sitni ulomak (Tab. V, 13) na kojemu se raspoznaje ostatak ovog motiva. Pripadao je nekom drugom pluteju, jer su mu upisane kružnice rađene u troprutu.

⁶⁵ Cf. bilj. 42.

⁶⁶ F. Bulić, Hrvatski spomenici, tab. XVII, 54, tab. XVIII, 61 (danas u Muzeju HAS); Lj. Karaman, o. c., sl. 88 (danas u Muzeju HAS); Ž. Rapanić, o. c., sl. 27. U Muzeju HAS postoji još jedan manji ugaoni ulomak s poblize nepoznatog nalazišta iz Splita ili okolice.

⁶⁷ Lj. Karaman, o. c., sl. 111; K. Prijatelj, Skulpture s ljudskim likom iz starohrvatskog doba, SHP, III/3, Zagreb 1954, 89, br. 25, sl. 30—1.

⁶⁸ G. Caprin, L'Istria Nobilissima, Trieste 1905, sl. na str. 64 i 70; Lj. Karaman, o. c., sl. 87; B. Marušić, Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli 1956—58 (dalje Djelatnost srednjovjekovnog odjela), SHP, III/8—9, Zagreb 1963, tab. VI, dolje u sredini; Id., Istrien im Frühmittelalter (dalje Istrien), Pula 1964, tab. XIII, 4.

^{68a} C. Gaberscek, Scultura in Friuli l'alto Medioevo, Pordenone 1977, 30.

njegovom reljefu. Svi ostali su izrađeni u izrazitom predromaničkom stilskom izrazu.

Splitski plutej iz lapidarija Muzeja HAS (cf. *Karaman* u bilj 66) u Splitu po obradi stiliziranih ljiljana i rubne pleterne mreže sklon sam datirati u vrijeme cvata predromaničke umjetnosti u nas, tj. u drugu polovicu 9. i početak 10. st. Vestibulski, pak, motivom šahovskih polja kao na ciboriju prokonzula Grgura u Zadru⁶⁹ i velikim rozetama obrubljenim dvoprutom pletenicom, poput onih na nadvratniku Sv. Barbare u Trogiru,⁷⁰ treba uže vremenski determinirati u prvu polovicu 11. st. Malene rozete s vestibulskog pluteja nalazimo i na vodnjanskome, a stilizirani ljiljani s vodnjanskoga najbliži su onima s trogirskoga. Kako trogirski i vodnjanski nemaju izrazitih elemenata karakterističnih za 11. st., niti pak takvih koji bi ukazivali na ranu predromaničku fazu, a vežu se uz vestibulski nekim detaljima (malene rozete, dvoprut) predlažem za trogirski i vodnjanski plutej okvirnu dataciju sredina — druga polovica 10. st.

Ovdje bi se moglo upozoriti na činjenicu da su pluteji s ovim motivom, apstrahirajući one iz Istre, nađeni na području bizantske teme Dalmacije, a nema ih na hrvatskom teritoriju.⁷¹ U okviru topografskog razmještaja skulpture s ovom kompozicijom evidentno je da ih je više od polovice iz Splita i Trogira. Kako su k tome istarski primjerci iz druge kulturno-političke regije, a koločepski već pripada ranoj romanici, zapravo svi predromanički pluteji s ovim motivom potječu iz Splita i Trogira, pa se taj motiv može uzeti kao posebna karakteristika trogirsko-splitskih skulptora predromaničke epohe.

Preostaje još jedan plutej (Tab. V, 11a—b) ukrašen čestim složenim geometrijskim motivom dviju koncentričnih kružnica s upisanim romбом. Pripada mu i manji ugaoni ulomak. Taj motiv poznat je u njemačkoj literaturi kao *Korbodenmotiv*, o čemu je raspravljao još *Karaman*.⁷² Javlja se, inače, u više inačica već u klasičnoj antičkoj umjetnosti,⁷³ pa i u umjetnosti Bizanta.⁷⁴ U predromanici je omiljeni motiv u dekoru kamenog crkvenog namještaja na širem mediteranskom području u raznolikim inačicama.⁷⁵ Na našem području se također javlja veoma često.⁷⁶

⁶⁹ *I. Petricioli, o. c.*, tab. I, 2.

⁷⁰ Tab. III, 3 u ovom radu.

⁷¹ U tom kontekstu ne bi mogla stajati *Karamanova* interpretacija da su »italske« i »starohrvatske« pleterne skulpture drukčije od bizantskih (cf. *Lj. Karaman, Iz kolijevke*, 91).

⁷² *Lj. Karaman, o. c.*, 101.

⁷³ *Forschungen in Salona, I*, Wien 1917, sl. 80; *Vodič, Arheološki muzej Split, Split 1973*, 29, tab. XII; *M. Martin, Römermuseum und Römerhaus Augst, Augst 1981*, sl. 42, 110.

⁷⁴ *C. Schug-Wille, Bizant i njegov svijet, Rijeka 1971*, sl. na str. 137; *Lj. Karaman, o. c.*, 110, bilj. 2.

⁷⁵ *Id., o. c.*, sl. 73—4, 82d (cf. bilj. 6); *S. Tavano, Scultura altomedioevale in Aquileia fra Oriente e Occidente, Antichità Altoadriatiche, XIX*, Udine 1981, sl. 3, 9.

⁷⁶ *I. Pušić, Preromanska dekorativna plastika u Kotoru, Boka, 3*, Herceg-Novi 1971, sl. 5; *Lj. Karaman, o. c.*, sl. 111, 113; *S. Gunjača, Starohrvatska crkva u Brnazima*, sl. 21; *V. Novak — P. Skok, Supetarski kartular, Zagreb 1952*, sl. 9; *C. M. Iveković, Građevinski i umjetnički spomenici Dalmacije, I*, Zadar, Beograd 1928, tab. 28, dolje desno; *I. Petricioli, Novi nalaz*, sl. 1; *F. Bulić, o. c.*, tab. XVI, 47. Nedavno je u Splitu otkriven još jedan plutej s ovim motivom prilikom istraživanja crkve sv. Mihovila. Radovima su rukovodili T. Marasović i M. Zekan, a rezultati će biti objavljeni u ovom broju *SHP*; *A. Horvat, O Sisku u starohrvatsko doba, SHP, III/3, Zagreb 1954*, sl. 2, lijevo dolje; *B. Marušić, Djelatnost srednjovjekovnog odjela*, tab. III, 1, tab. VI, dolje desno; *Id., Istrien*, tab. XIV, 2.

Osim koločepskih primjeraka koje je već Karaman datirao u prijelazno razdoblje između predromanike i romanike,⁷⁷ svi ostali pokazuju izrazito predromaničko obilježje. U okviru toga trogirski plutej načinom obrade i prikazom pojedinih motiva ima bliže analogije samo s ostacima iz Brnaza. Ono što ih uže vezuje jest identična kompozicijska shema, dosljedna primjena troprutih vrpce, te modelacija latica ljiljana i listova što izlaze iz pletenica. Središnja rozeta s trogirskog primjerka sasvim odgovara modelacijom i tipom rozetama na plutejima s palmetama i križem pod arkadom koji potječu iz Trogira, Brnaza i Kljaka, a i ugaoni ljiljani na ovim reljefima pokazuju istu karakterističnu sličnost, pa se time dobija još jedna paralela koja vezuje trogirske primjerke sa skulpturom iz Brnaza i Kljaka.⁷⁸

Ovaj plutej svojim dimenzijama odgovara otprilike kvadratu, a moguće je pretpostaviti da je imao i gornju rubnu letvu, kao npr. onaj iz Brnaza, pa sa Sustipana u Krilu Jesenicama, iz Božave na Dugom otoku, te pluteji s Koločepa.⁷⁹

Topografski raspored pluteja s ovim motivom nameće također određene zaključke.⁸⁰ Od meni poznatih primjeraka⁸¹ šest ih je s područja teme Dalmacije, a samo dva s hrvatskog teritorija, i to jedan u bližoj okolici Splita.⁸² To je još jedan motiv karakterističan za urbana središta na obali koja su izvan jurisdikcije hrvatskih vladara, a javlja se i na širem mediteranskom području koje je pod vlašću Bizanta, ili je izloženo njegovom izravnom kulturnom utjecaju.

Preostaju dva pluteja sačuvana većim dijelom (Tab. I, 22; Tab. VI, 14 i 20), kao i ulomci koji pripadaju ili bi mogli pripadati plutejima (Tab. VI, 17, 18, 19; Tab. VII, 15, 16, 23, 24, 25). Dekorativna polja ukrašena su im čistom geometrijskom ornamentikom oblikovanom uobičajenim predromaničkim shemama pleternih troprutih krugova i kvadrata u brojnim inačicama. Takve apstraktno-geometrijske kompozicije nije još uvijek moguće preciznije stilsko-kronološki analizirati, posebice ako ne postoje podaci o lokalitetu i okolnostima nalaza, kao što je to ovdje slučaj. Kako se odreda radi o spomenicima koji posjeduju osobine zrele predromaničke umjetnosti, smještavam ih u širi vremenski kontekst 9—10 st.

Za ulomke pluteja iz crkve sv. Teodora u Okrugu Gornjem (Tab. VI, 25a—b) saznao sam kada je ovaj rukopis već bio završen, pa nije bilo vremena za podrobniju analizu. Izravnih analogija za ovakvu kompoziciju nisam našao. Zbog kvalitetne klesarske obrade i mramora u kojemu su rađeni vjerojatnije je da potječu iz samoga Trogira (katedrala?) negoli iz neke ranije faze Sv. Teodora.

⁷⁷ Cf. prethodnu bilješku.

⁷⁸ Cf. str. 147.

⁷⁹ Osobitost je koločepskih primjeraka da im rubna letva teče donjom stranom.

⁸⁰ Jedino je sisački primjerak izvan jadranskog pojasa, a i za njega nije sigurno je li iz Siska.

⁸¹ Opet izostavljam istarske, jer se radi o posebnoj kulturno-historijskoj regiji, te koločepске, jer su iz drugog stilskog razdoblja.

⁸² Ovdje je irelevantno za plutej iz Krila-Jesenica je li s hrvatskog ili neretvanskog teritorija (cf. N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, 70—71).

Najbrojnije sačuvani element oltarne pregrade su pilastri. U lapidariju ili uzidanih kao spoliya sačuvalo ih se šesnaest.⁸³ Osim jednoga (Tab. VIII, 26), svi su ukrašeni uobičajenim troprutim mrežama, prepletenim kružnicama i kvadratima, ili motivima uzla (Tab. I, 33, 34, 39a—b; Tab. VIII, 27—32; Tab. IX, 36—38). Ni za jednoga se, na žalost, ne zna točno odakle potječe.

Na malom ulomku pilastra (Tab. VIII, 26) uzidanom nisko pri dnu zida kuće uz južna gradska vrata ukras sačuvanog dijela ne pokazuje zrele predromaničke karakteristike. Najbliže su analogije na pluteju iz Sv. Marte u Bijaćima,⁸⁴ te na nekim ulomcima iz Gradine u Solinu.⁸⁵ Osobitost ove skulpture je u prvom redu rustičnost obrade, zatim upotreba vegetabilnih dvoprutih i troprutih motiva, te upotreba višeputih, tj. kaneliranih motiva, pa široke kanelire i sl. Kompozicijske sheme su dosta nepravilne, a posebno je uočljiva odsutnost standardnih pleternih kompozicija i načina obrade. Izrazito linearni tretman ne odaje romaničke karakteristike, pa ovu skulpturu, koja nema širih analogija izvan splitsko-trogirskog područja treba datirati veoma rano. Zasad predlažem širu dataciju u 6—7. st.⁸⁶ Moguće je pretpostaviti da i ulomak iz Trogira potječe iz Sv. Marte gdje je nađena skulptura istih osobina.

Svi ostali pilastri su predromaničkih karakteristika. I za njih se može reći isto što i za pluteje s linearno-geometrijskom dekoracijom, iako za pojedine tipove postoje bliže paralele na području srednje Dalmacije. Istu mrežu, premda u detaljima različitu, imaju pilastri iz Trogira (Tab. I, 39a—b; Tab. IX, 38) i oni iz Brnaza⁸⁷ i Kljaka.⁸⁸ Pilastar br. 28 (Tab. VIII) upotrijebljen za nadvratnik vrata što su spajala crkve sv. Marije i sv. Sebastijana na trgu u Trogiru ima blisku analogiju s onim iz Sustipana iz Krila Jesenice.⁸⁹ Pilastri s motivom uzla (Tab. I, 34, 35; Tab. IX, 36, 37) analogni su onom iz Koljana,⁹⁰ kao i ukrasnoj letvi na pluteju sa Sustipana u Krilu Jesenicama.⁹¹ Stoga i pilastre s pleternim geometrijskim troprutim mrežama treba datirati u raspon 9—10. st., tijekom kojih je predromanički stil u skulpturi u svom punom razvitku.

Posebno izdvajam dva ulomka pilastara (Tab. IX, 42, 43) ukrašena karakterističnim učvorenim S-palmetama i obrubljena cikcak-vrpcom, poput pilastara iz Sv. Martina u Splitu.^{91a}

Ovim bi bio iscrpljen fundus elemenata donjih dijelova oltarnih pregrada iz Trogira.

Od srednje zone sačuvana su svega tri kapitela i dijelovi stupova kle-sanih zajedno s pilastrima (Tab. I, 34, 35; Tab. IX, 36). Svi kapiteli su

⁸³ Četiri su od njih nestali iz lapidarija u Sv. Ivanu (tab. I, 39a—b, 33, 34). Cf. bilj. 8.

⁸⁴ *Lj. Karaman, o. c.*, sl. 123.

⁸⁵ *F. Bulić, Krunidbena bazilika kralja Zvonimira usred Gradine u Solinu, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, tab. XXXII/VI, 4 i VI, 5; Z. Rapanić, o. c.*, sl. 16.

⁸⁶ *Karaman* je plutej iz Bijaća datirao u 12/13. st. vezavši ga uz obnovljeno ruralno naselje. Međutim, nalazi iz Gradine u Solinu, te likovni tretman ovih skulptura govore za vrijeme koje prethodi predromanici.

⁸⁷ *S. Gunjača, o. c.*, sl. 11.

⁸⁸ *N. Gabrić, o. c.*, sl. 6—7.

⁸⁹ *V. Novak — P. Skok, o. c.*, sl. 9.

⁹⁰ *S. Gunjača — D. Jelovina, o. c.*, sl. 23.

⁹¹ Cf. bilj. 89.

^{91a} *S. Gunjača — D. Jelovina, o. c.*, sl. 12.

izrazito predromaničkog obilježja (Tab. X, 44—6). Za onaj br. 45 najbliža je paralela kapitel iz Brnaza.⁹² Posebice je zanimljiv kapitel br. 46 koji je gotovo identičan kapitelima oltarne pregrade iz Sv. Martina u Splitu,⁹³ a bliski su mu i nešto kićeniji kapiteli stupova crkvenih brodova iz Sv. Petra u Drazi na otoku Rabu.⁹⁴ U oba slučaja radi se o spomenicima i objektima sigurno datiranim u 11. st., pa bih te kapitele izdvojio kao tip karakterističan za splitsko-trogirsku skulpturu 11. st.

Gornjoj zoni oltarne pregrade pripada veći broj ulomaka: ostaci triju lukova i četiri zabata, te sedam arhitrava. Karakteristično je da svi lukovi uz likovno-dekorativne elemente sadrže i natpise.⁹⁵ Najbolje je sačuvan luk br. 52 (Tab. XI), za koji M. Ivanišević pretpostavlja da je iz crkve sv. Mihovila u Malom polju.⁹⁶ Njegov najzanimljiviji elemenat je natpis klesan rustičnom kapitalom. Spomen arhandela Mihovila je dosta čest u ranosrednjovjekovnoj epigrafici.⁹⁷ Formula *devotionis DE DONIS DEI*... karakteristična je i za starokršćansku epigrafiku. O njoj je raspravljao već Bulić,⁹⁸ a poslije njega osvrnuo se na nju i Petricioli.⁹⁹ Ako se ovome pridoda rustičnost izrade i jednostavnost kompozicijske sheme, ovaj luk bi vremenski spadao najdalje u prvu četvrtinu 9. st.

Mali ostatak luka (Tab. XI, 53) ima iste kuke kao i prethodni, ali je suviše fragmentaran da bi se o njemu nešto više kazalo.

Preostaju još dva ulomka luka (Tab. XI, 54a—b), dosad odvojeno obrađivani, a koji se ipak mogu na temelju usporedbe motiva i rasporeda ukrasnog polja, epigrafskih osobitosti i tipološke identičnosti pripisati istoj spomeničkoj cjelini, tako što bi manji ulomak (br. 54a) — danas na žalost izgubljen — pripadao lijevoj, a veći (br. 54b) desnoj strani luka. Premda su nekoliko puta obrađivani u literaturi,¹⁰⁰ još nije provedena stilsko-tipološka analiza tih fragmenata, ili se, pak, takve kategorije određivalo po epigrafsko-historijskim elementima natpisa. Raščlanjenost dekorativnog polja na tri pojasa dosta je rijetka kombinacija na lukovima,¹⁰¹ obično razdijeljenim na dva pojasa. Kuke na punoj nozi i tropruta pletenica su dosta kvalitetno isklesani, a trapezoidni presjek unutrašnje strane ukazuje na posebnu tipološku inačicu. Treba napomenuti i to da pletenica nema okuluse u prepletima. Ukrasnom polju luka podijeljenom u tri pojasa odgovarali bi i arhitravi s identičnim rasporedom, pa se mora pretpostaviti duži cjeloviti tekst natpisa. Stoga sačuvane riječi *EGO PROCON*... ne bi bile početak teksta,¹⁰² nego bi pripadale njegovom središnjem dijelu.

⁹² S. Gunjača, o. c., sl. 14, u sredini.

⁹³ S. Gunjača — D. Jelovina, o. c., sl. 12.

⁹⁴ Lj. Karaman, o. c., sl. 30.

⁹⁵ M. Ivanišević, Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira, 169—77.

⁹⁶ *Id.*, o. c., 170, br. 1.

⁹⁷ V. Delonga, Nekoliko ranosrednjovjekovnih latinskih natpisa s Crkvine u Biskupiji u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, (dalje Nekoliko ranosrednjovjekovnih natpisa), *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980, 156, tab. II, 5, gdje je navedena i starija literatura.

⁹⁸ Cf. u M. Ivanišević, o. c., bilj. 16.

⁹⁹ I. Petricioli, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra (dalje Ranosrednjovjekovni natpisi), *Diadora*, 2, 1960—61, Zadar 1962, 259, bilj. 26, tab. IIb i tab. V, 10.

¹⁰⁰ Cf. popis u Katalogu (br. 54a—b).

¹⁰¹ Npr. na luku iz Padjena kod Knina (cf. S. Gunjača, *Tiniensia*, I, sl. 5/4).

¹⁰² Lj. Karaman, Spomenici u Dalmaciji u doba hrvatske narodne dinastije i vlast Bizanta na istočnom Jadranu u to doba (dalje Spomenici u Dalmaciji), *Šišićev zbornik*, Zagreb 1929, 188—95.

Najviše pažnje izazvao je manji ulomak (br. 54a), i to ne likovnim svojstvima svojega reljefa, već epigrafskim osobitostima sačuvanog dijela natpisnog polja, a još više povijesnom važnošću teksta. Prvi ga je objavio Karaman¹⁰³ i datirao u prvu polovicu 9. st. na osnovi osobitosti slova *O*, *G* i *R*, te donio ispravno čitanje restituirajući ... *EGOPROCON* ... u *EGO PROCON(sul)*. U svezi s natpisom opširnije je obradio i razvitak upravne vlasti u bizantskoj Dalmaciji i ustanovio da se prokonzuli javljaju u dokumentima 10—11. st., ali je zbog epigrafskog momenta ustrajao na ranijoj dataciji. Natpisom se poslužio i Ferluga¹⁰⁴ da bi potvrdio svoje mišljenje kako su carski upravni Dalmacije u 8. i 9. st. nosili naslov prokonzula i time ispunio prazninu od njihovog spomena u 6/7. st. do 10—11. st. U prilog ranoj dataciji navodi oblike slova *O* i *C*. N. Klaić ... *PROC* ... smatra početkom osobnog imena¹⁰⁵ koje bi u pravilu uvijek dolazilo poslije zamjenice, premda je već Karaman naveo suprotan primjer.¹⁰⁶ Ona se, inače, ne izjašnjava o dataciji natpisa i samoga ulomka. U posljednje vrijeme o ulomku su pisali M. Ivanišević i Ž. Rapanić.¹⁰⁷ Ivanišević prihvaća Karamanovo čitanje i dataciju, a navodi i veći ulomak (54b) kao blisku paralelu. Rapanić ne prihvaća Karamanovo tumačenje i na osnovi Karamanove analize pisanih izvora pokazuje da se naziv prokonzul ne javlja u Dalmaciji prije konca 10. st., dok za romboidno *O* smatra da se u tom obliku javlja na kasnijim, sigurnije datiranim natpisima. Zato ovaj ulomak datira u 10. st. Petricioli uzima romboidno *O* trogirskog ulomka za kompariranje sa zadarskim natpisima¹⁰⁸ i s ulomkom arhitrava iz Janjine.¹⁰⁹ Te mu analogije, uz Baradinu analizu romboidnog *O*,¹¹⁰ služe kao oslonac za dataciju koja ne prelazi 9. st.

Uzevši u obzir sve epigrafske i historijske komponente spomenute u dosadašnjoj literaturi, ali i stilsko-tipološke osobitosti zrelog predromaničkog sloga koje govore u prilog jedne duže evolucije, ovaj luk treba datirati u rasponu od druge polovice 9. do prve polovice 10. st. Vrsnoća obrade i kvalitet kamena, kao i historijska važnost natpisa, navode na pretpostavku da potječe iz neke od predromaničkih crkava u samom Trogiru.

Zabati iz Trogira vremenski pripadaju različitim fazama predromaničke umjetnosti na našem tlu.¹¹¹ Ranijem vremenu pripadali bi zabati br. 55 i 56 (Tab. XII). Zabati br. 55 donose N. Jakšić¹¹² i J. Belamarić.¹¹³ Budući da se slažem s rezultatima analize i datacijom koju predlažu spomenuti autori, ovdje bih još samo nadopunio opisani spomenik manjim ulomkom (Tab. XII, 55b) lijevog donjeg dijela koji mu pripada stilski i kompozicijski, a koji dosad nije uziman u obzir.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ *J. Ferluga*, Vizantiska uprava, 44.

¹⁰⁵ *N. Klaić*, o. c., 120, bilj. 56.

¹⁰⁶ *Lj. Karaman*, Spomenici u Dalmaciji, 189.

¹⁰⁷ *M. Ivanišević*, Trogir u povijesnim izvorima, 970; *Ž. Rapanić*, Iz prošlosti srednjovjekovnog Trogira, *Mogućnosti*, XXVII/10—11, Split 1980, 997—998.

¹⁰⁸ *I. Petricioli*, o. c., 265—66.

¹⁰⁹ *Lj. Karaman*, Iz kolijevke, sl. 109.

¹¹⁰ *M. Barada*, Nadvratnik VII stoljeća iz Kaštel Sućurca, *Serta Hoffilleriana*, Zagreb 1940, 140.

¹¹¹ Na žalost ni jedan nije pronađen u objektu kojemu je izvorno pripadao.

¹¹² *N. Jakšić*, Srednjovjekovni zabati oltarskih pregrada u Dalmaciji (Od Zrmanje do Cetine), Stilsko-tipološka analiza, Split 1980 (rukopis magistarskog rada).

¹¹³ *J. Belamarić*, Novootkriveni zabati, 157—8, tab. XXX, 1.

Drugi primjerak (br. 56) objavio je Belamarić¹¹⁴ donijevši iscrpnu stilsku analizu spomenika. Međutim, njegova datacija (9/10. st.) čini mi se malo prekasna zbog slijedećih razloga: osobitost ranih predromaničkih zabata u Trogiru — u odnosu na druge njima suvremene na širem području — jest da su krila ptica prekinuta letvom rubnog pojasa,¹¹⁵ koji je na ranim primjercima najčešće jednodijelan;¹¹⁶ upotreba virovitih rozeta je češća na ranijim spomenicima, kao i dvoprutih vrpca pletenica. Stoga bih ovaj zabat datirao u vrijeme sredine ili druge polovice 9. st., ali prije njegova konca.

Preostaju još dva zabata uzidana u sakralne objekte u okolici grada. Zabat s barokne preslice crkve Gospe od zdravlja na trogirskom groblju (Tab. XII, 57) Jakšić¹¹⁷ i Belamarić¹¹⁸ stavljaju u konac 8/početak 9 st. pripisujući mu izrazito rana predromanička svojstva. Glavni razlog tome svakako će biti izrazito rustična obrada i nedosljednost u razradi kompozicijske sheme. No, pažljivija analiza i komparacije s drugim spomenicima iz Trogira daju dosta drukčiji rezultat. Poput zabata s Čiova (Tab. XII, 58) i ovaj ima dvostruki rubni pojas, a pokazalo se da ga rani zabati u pravilu nemaju.¹¹⁹ Krila i repovi ptica prelaze u rubni pojas kimationa za razliku od onih na ranijim primjercima.¹²⁰ I stepenasto klesanje krilnih i repnih pera, poput onih na paunovima s nadvratnika Sv. Barbare (Tab. III, 3), ukazuje na kasnije vrijeme. I još nešto. Kimation s ovoga zabata identičan je onome s arhitrava iz Sv. Barbare (Tab. III, 50). Najvjerojatnije se radi o elementima iste oltarne pregrade, što bi trebalo ustanoviti autopsijom zabata, no to je otežano njegovim današnjim položajem. Posebno su indikativni oblici slova O i G na natpisu s arhitrava, a koji se na brojnim primjercima, uglavnom u srednjoj Dalmaciji, sigurno datiraju u 11. st.¹²¹ Zbog svih tih faktora datiram ovaj zabat u prvu polovicu 11. st.

Četvrti trogirski zabat (Tab. XII, 58) jest onaj s pročelja crkve sv. Nikole na otoku Čiovu. I Jakšić¹²² i Belamarić¹²³ ispravno ga vezuju uz ostatak zabata iz Sv. Marije de Taurello u Splitu¹²⁴ kojega su već I. Ostojić¹²⁵ i Ž. Rapanić¹²⁶ opravdano datirali u sredinu 11. st. Zbog brojnih sličnosti Jakšić je, nakon temeljite analize, datirao čiovski zabat istim vremenom. Ovoj se dataciji i ja priključujem, jer mi se ona Belamarićeva (početak 11. st.)¹²⁷ čini malo prerana, posebice u odnosu na zabat s preslice crkve Gospe od zdravlja na trogirskom groblju (Tab. XII, 57), kao i na arhitrav i nadvratnik iz Sv. Barbare (Tab. III, 3, 51).

¹¹⁴ *Id.*, o. c., 159—62, tab. XXX, 2.

¹¹⁵ Ta je specifičnost još uočljivija ako se usporedi s trogirskim zabatima 11. st. (cf. niže na istoj str.).

¹¹⁶ *N. Jakšić*, o. c.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ *J. Belamarić*, o. c., 158, tab. XXIX, 2.

¹¹⁹ Cf. bilj. 116.

¹²⁰ Te su specifičnosti osobita karakteristika trogirskih zabata i ne nalazimo ih nigdje drugdje tako izražene.

¹²¹ *V. Delonga*, Nekoliko ranosrednjovjekovnih natpisa, 160—61, bilj. 45—8, gdje je i starija literatura.

¹²² *N. Jakšić*, o. c.

¹²³ *J. Belamarić*, o. c., 159, bilj. 11, tab. XXIX, 1.

¹²⁴ *N. Jakšić*, o. c. Nalazi se u stalnoj izložbi Muzeja HAS u Splitu.

¹²⁵ *I. Ostojić*, Benediktinci u Hrvatskoj I, Split 1963, 338, sl. 221.

¹²⁶ *Ž. Rapanić*, Ranosrednjovjekovni natpisi, 280—81, bilj. 20, gdje je i starija literatura.

¹²⁷ *J. Belamarić*, o. c., 159, bilj. 11.

Arhitrava se u Trogiru relativno malo sačuvalo. Poznato mi je sedam ulomaka od pet arhitrava i jedan cijeli. Dva ulomka arhitrava (Tab. X, 47a—b) kojemu najvjerojatnije pripada i ulomak br. 47c, predstavljaju kvalitetan klesarski rad. Kao indikativne elemente izdvajam arkade srednjeg pojasa rađene u četveroprutu, te izraženiji volumen reljefa u odnosu na razvijenu predromaničku skulpturu. Bližih analogija ovom arhitravu nisam našao na srednjodalmatinskom prostoru. Jedino savršeno pravilna obrada rupica na volutama kuka odgovara obradi središta rozete i oka pauna s ulomka arkade ciborija (Tab. XIII, 59a). Navedeni elementi, posebice upotreba četveropruta, pokazuju osobine pleterne skulpture u stadiju formiranja, pa bih taj arhitrav datirao u konac 8. st.

Ulomak arhitrava br. 48 (Tab. X) s troprutim visokim nogama kuka ima u srednjem pojasu kimation od troprutih arkada. Pokazuje sve odlike zrele predromaničke skulpture, pa se može datirati u 10. st., čemu odgovara i datacija natpisa na ulomku.¹²⁸

Slijedi ulomak br. 49 (Tab. X). Ima široko natpisno polje s tekstom u dva reda.¹²⁹ Gornji pojas s kukama je zakošen, stupovi arkada kimationa su nerasčlanjeni kao i same kuke, a na spojevima arkada su maleni rombovi kao i na kimationu arhitrava br. 50 (Tab. III), koji je po epigrafskim elementima i po stilskoj vezi sa zabatom br. 57 (Tab. XII) dosta precizno datiran u prvu polovicu 11. st. Stoga bih kao širi vremenski okvir za dataciju ovog arhitrava, čiji natpis je M. Ivanišević¹³⁰ datirao u 10. st., predložio druga pol. 10. — prva pol. 11. st.

Ulomak arhitrava uzidan kao spolija u fasadu kuće u Ribarevoj 8 (Tab. X, 51a) ima zakošen pojas s kukama, ali je suviše oštećen da bi ga se moglo preciznije vremenski determinirati unutar predromaničke epohe.¹³¹

Mali ulomak iz Šubićeve 24 (Tab. X, 51) je suviše atipičan da bi se uklopio u određeni vremenski i stilski kontekst. Ukrasni elementi i kompozicija su predromanički, ali obrada, koja djeluje nedorečeno, nema adekvatnih analogija.

Arhitrav nađen u crkvi sv. Barbare (bivši Sv. Martin) izuzetan je po svojoj sačuvanosti i po dimenzijama (Tab. III, 50). O njemu sam već govorio pri obradi zabata br. 57. Ako je točna moja pretpostavka da su zabat i arhitrav dijelovi iste oltarne pregrade, onda bi njezina širina iznosila cca 5,5 m, a tolika je upravo i širina crkve sv. Barbare. Kako je arhitrav i pronađen u toj crkvi, postoji mogućnost da su oba elementa iz te crkve, ali bi to trebalo provjeriti egzaktnim mjerenjima, što današnji položaj zabata znatno otežava.

S ovim bi bili obrađeni svi elementi oltarnih pregrada iz Trogira. Od crkvenog namještaja preostaju još ulomci arkada ciborija (Tab. XIII, 59—60). Ulomci pripadaju različitim arkadama, ali istom ciboriju. Veći broj ukrasnih motiva omogućuje preciznije stilsko-kronološko determiniranje. Ovdje se može uočiti da uobičajeni pleterni motivi nisu dominantni. Ovdje se zajedno javljaju tropruta i dvopruta pletenica. Prevladavaju, inače, biljni i figuralni motivi. Posebno je važna dvopruta lozica iznad užeta koja je obradom i tipom bliska onoj na pilastru br. 26 (Tab. VIII). Dugački vrat i glava pauna odgovaraju istim kompozicijama na ci-

¹²⁸ M. Ivanišević, Neobjelodanjeni natpisi iz Trogira, 174, tab. V, 1—2.

¹²⁹ *Id.*, o. c., 173, tab. IV, 1—2.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ *Id.*, o. c., 176, tab. VIII, 1—2.

borijima iz Perugie i Bologne u Italiji,¹³² koji se datiraju u 8. st. Već sam upozorio na obradu oka pauna i središta rozete u odnosu na volute kuka na arhitravu br. 47 (Tab. X). Sama pojava pauna nije uobičajena na zrelim predromaničkim spomenicima, a oni iz 9. st. nemaju tako dugačke vratove i takvu obradu glave. Kompozicijom i motivima trogirskom ciboriju sličan je ulomak arkade ciborija iz Splita datiran u 8. st.,¹³³ koji također ima klasični astragal. Mislim da sam iznio dovoljno argumenata na osnovi kojih trogirski ciborij datiram u drugu pol. 8. — najdalje poč. 9. st. Ovdje bih pribrojio i nedefinirani ulomak s Čiova (Tab. XIV, 63) čiji motiv odgovara lučnom rubnom pojasu ciborija.

Još preostaje nekoliko nedefiniranih ulomaka. Manji ulomak (Tab. XIV, 67) ima ostatak motiva dvostrukog niza uzlova učvorenih po sredini i sačuvan jedan rub, pa je najvjerojatnije da je dio pilastra, jer se taj motiv najčešće javlja na njima. Moguće je da pripada i rubnoj letvi pluteja na kojima je taj motiv također poznat. Okulus u čvorištu i miješanje tropruta i četveropruta elementi su koji govore za fazu formiranja predromaničkog stila, pa ovaj ulomak treba datirati ne dalje od sredine 9. st.

I manji ugaoni ulomak (Tab. XIV, 66) iz Sv. Petra kod Slatina na otoku Čiovu nije moguće točno tipološki opredijeliti. Radi se ili o pluteju, ili pilastru, eventualno i o rubnoj letvi pluteja. Stilski bi pripadao razvijenoj predromaničkoj skulpturi druge pol. 9—10. st.

Veći ulomak okvira (vrata ili prozora) ima cikcak-borduru i učvorene troprute S-palmete (Tab. XIV, 68). Obrada, motivi i kompozicija potpuno odgovaraju ulomku pilastra br. 43 (Tab. IX), pa i taj ulomak treba datirati u isto vrijeme.

Jedini spomenik predromaničke skulpture iz Trogira koji ne pripada crkvenom namještaju jest ulomak poklopca sarkofaga s natpisom. O njegovim stilskim i epigrafskim karakteristikama već se raspravljalo u literaturi.¹³⁴ Mislim da Karamanova datacija i danas vrijedi i da joj se nema šta bitno dodati.

ZAKLJUČAK

Provedena analiza predromaničke skulpture iz Trogira nameće niz otvorenih pitanja koja na sadašnjem stupnju istraženosti nije moguće sve riješiti. Ipak se mogu ocrtati osnovne konture njezina razvitka u Trogiru, kao i povezanost sa širim područjem, u prvom redu srednjom Dalmacijom.

Počet ću s materijalom od kojega su ovi spomenici rađeni. Osim ulomka pilastra (Tab. IX, 41) i pluteja br. 25a—b (Tab. VI) rađenog u mramoru, koji će svakako biti s nekog antičkog objekta, svi ostali su rađeni od vapnenca različitih vrsta. Na ovo se logički nadovezuje i pitanje ubicacije kamenoloma iz kojih je vađen kamen za izradu tih spomenika. Tu svakako treba uzeti u obzir velike kamenolome na brdu Sv. Ilija iznad Malog polja, koji su i danas u funkciji, te poznati Plinijev podatak o trogirskim kamenolomima u antici.¹³⁵

¹³² *Lj. Karaman, o. c.*, sl. 80, 94.

¹³³ *Id.*, O počecima, sl. 6; *Z. Rapanić*, Kamena plastika, 113—14, bilj. 27, sl. 17.

¹³⁴ *Lj. Karaman*, Spomenici u Dalmaciji, 183—88, sl. 1a—b; *M. Ivanišević*, Trogir u povijesnim izvorima, 969.

¹³⁵ *Plinije*, *Nat. hist.*, III, 22, 141.

Gledajući stilsko-kronološki u Trogiru se prati geneza i evolucija predromaničke skulpture u svim razvojnim fazama koje odgovaraju uobičajenoj periodizaciji na istočnojadranskoj obali. Predromaničkoj skulpturi u Trogiru kronološki prethodi skupina skulpture iz Sv. Marte u Bijaćima i iz Gradine u Solinu, koja je u samom Trogiru predstavljena pilastrom br. 26 (Tab. VIII). Ta specifična regionalna grupa, dosad ustanovljena samo u srednjoj Dalmaciji, nije kao takva poznata u literaturi.¹³⁶ Pojedini njezini spomenici datirani su čak u romaniku.¹³⁷ Zasad ju je teže uže vremenski determinirati, ali svakako predstavlja najranije srednjovjekovne spomenike kiparstva u srednjoj Dalmaciji koji prethode predromaničici. Oni, ujedno, označavaju kraj kasnoantičke, tj. starokršćanske umjetnosti na našem tlu.

Početni stadij formiranja predromaničke umjetnosti u Trogiru relativno je dobro zastupljen. Predstavljaju ga arhitrav (Tab. X, 47a—c) i ciborij (Tab. XIII, 59—60), impost-kapitel (Tab. IV, 6), pilastar (Tab. XIV, 67), luk (Tab. XI, 52) i zabat (Tab. XII, 55a—b), te poklopac sarkofaga (Tab. XIV, 61). Kvalitetom izrade ističu se arhitrav i ciborij. Pojava ciborija vezana je uz stolne crkve u gradovima bizantske teme Dalmacije, gdje ih nalazimo i u kasnom srednjem vijeku u romanici i gotici, ili uz veće bazilike starokršćanske osnove. Izvan gradova poznato je dosad pet ciborija iz četiri sakralna objekta na teritoriju ranosrednjovjekovne hrvatske države: Sv. Marta u Bijaćima, Sv. Marija na Crkvini u Biskupiji kod Knina (dva ciborija) i Sv. Petar i Mojsije u Solinu. Peti ciborij je također iz Solina, ali nije poznato mjesto nalaza. U svim tim slučajevima radi se o crkvama koje se vezuju uz djelatnost hrvatskih vladara i uz važna politička zbivanja toga vremena. Uzevši sve ovo u obzir za trogirski ciborij je najvjerojatnije da potječe iz katedrale.

Vremenski ova skulptura obuhvaća razdoblje druge polovice 8. i prve polovice 9. st. Karakterizira je češća upotreba biljnih motiva, kompozicijska nedorečenost, rustičnost izrade i izraženija reljefnost u odnosu na slijedeću fazu, kao i rijetka upotreba tipičnih pleternih motiva (pletence, kružnice i kvadrati rađeni u troprutu i komponirani u geometrijske nizove). Analogije za trogirsku skulpturu prve faze nisu utvrđene u zaleđu na hrvatskom teritoriju. Susjedni Split posjeduje istovremenu skulpturu, ali drukčijih karakteristika, pa se splitske i trogirke radionice u ovom razdoblju mogu dosta uspješno lučiti. Izrazita rijetkost, rane predromaničke skulpture na teritoriju ranosrednjovjekovne Hrvatske vremenski se poklapa s njezinim osnutkom i konsolidiranjem kada državno-politički odnosi s Bizantom, tj. njegovom arhontijom Dalmacijom, još nisu bili sređeni, pa trogirke i splitske radionice nemaju uvjeta da razviju širu djelatnost izvan uskih granica samih gradova.

Od sredine 9. pa do konca 10. st. predromanička umjetnost na našoj obali prolazi kroz zrelu fazu svojega razvitka i dostiže svoj vrhunac. Taj proces se može veoma dobro pratiti i u Trogiru. Spomenici iz tog razdoblja ističu se kvalitetom i kvantitetom. Karakterizira ih opća geometrizacija u izboru motiva, pa apstraktno-geometrijske sheme preovladavaju. Uz njih se još javlja i strogo ograničeni broj složenih motiva. Počet ću s onim s pluteja br. 10 (Tab. V). Iz analize se vidi dijapazon njegove

¹³⁶ Cf. str. 150.

¹³⁷ *Lj. Karaman*, Iz kolijevke, sl. 123.

rasprostranjenosti u srednjoj Dalmaciji u gradovima i u zaleđu. Posebno je zanimljiva analogija s plutejima iz Brnaza i Kljaka. Ta podudarnost se prati i na ostalim elementima namještaja: pilastrima i kapitelima. Na pilastru iz Brnaza je identičan motiv kao i na rubnoj letvi pluteja br. 10 iz Trogira. Kapitel br. 45 (Tab. X) također ima svoj pandan u Brnazima, kao i plutej br. 11 (Tab. V). N. Gabrić je nabacio mogućnost da se radi o jednoj radionici, čije središte on traži u Hrvatskoj. Analiza pokazuje da se trogirski, brnaški i namještaj iz Kljaka zaista mora pripisati jednoj klesarskoj radionici koja je djelovala u drugoj polovici 9. i eventualno početkom 10. st. Ona se može jasno definirati izborom motiva, kompozicijskim rješenjima, kao i po prepoznatljivom načinu klesanja reljefa. Međutim, središte te radionice treba potražiti u Trogiru, jer je teško pretpostaviti da bi ovako razvijena radionica egzistirala u zaleđu, gdje tada još nema razvijenih urbanih središta s dužom kamenoklesarskom tradicijom, što je osnovni uvjet za ovu djelatnost, a on u to vrijeme postoji jedino u gradovima bizantske Dalmacije, koja se upravo tada konsolidira i prerasta u temu.

Ovdje bih još spomenuo i plutej br. 12 (Tab. V). Od motiva sa spomenuta tri pluteja samo je onaj s pluteja br. 10 zastupljen u većem broju i u zaleđu. Ostala dva nalazimo gotovo isključivo u gradovima, i to na širem mediteranskom prostoru koje je u sferi kulturne radijacije Bizanta. Na osnovi raspoloživih podataka i saznanja teško je još dati određeni sud o uzrocima tih razlika, koje mogu biti dijelom uvjetovane i stupnjem istraženosti na terenu srednje Dalmacije.

Oltarna pregrada iz Brnaza imala je luk. Zanimljiva je u tom kontekstu pretpostavka S. Gunjače po kojoj bi pregrade s lukovima pripadale šesterolisnim crkvama. Ako je ta pretpostavka točna, a s obzirom na spomenutu radionicu, trogirsku skulpturu koja se radionički veže s onom iz Brnaza moglo bi se, uz određenu dozu opreza, definirati kao elemente namještaja iz crkve sv. Marije u Trogiru, koja je također šesterolistna.¹³⁸ Tu će najvjerojatnije još spadati i ulomak luka br. 53 (Tab. XI).

I ostala skulptura ove faze s čistim geometrijsko-pletarnim odlikama, kako u Trogiru tako i u Splitu, ima brojne analogije u zaleđu srednje Dalmacije. Brojnost te skulpture na području bizantske teme Dalmacije i na teritoriju hrvatske kneževine govori o stabilizaciji društveno-političkih prilika na ovom tlu u tom razdoblju, što je omogućilo intenziviranje kulturno-ekonomskih odnosa između te dvije veoma različite etničko-kulturno-političke zajednice s različitim društveno-ekonomskim sustavima. Tu povoljnu situaciju iskoristile su i trogirske kamenoklesarske radionice i znatno proširile svoju djelatnost i na teritorij hrvatske kneževine, čiji vladari i predstavnici viših društvenih slojeva grade mnogobrojne sakralne objekte, koje je trebalo ukrasiti adekvatnim namještajem, što su dalmatinski majstori s uspjehom izvršili.

U posljednjoj fazi, vremenski određenoj 11. stoljećem, trogirski skulptura pokazuje niz zanimljivosti, premda je — općenito uzevši — malo-brojnija negoli u prethodnoj fazi. Kao specifično trogirski proizvode ovdje bih izdvojio nadvratnik br. 3 (Tab. III) i zabat br. 57 (Tab. XII) s pripadajućim mu arhitravom (Tab. III, 50). Ta osebujna skulptura nema bližih analogija izvan Trogira. Rustične je obrade i pokazuje veći stupanj

¹³⁸ S. Gunjača, Starohrvatska crkva u Brnazima, 132.

konzervativizma u odnosu na istodobne spomenike u Splitu i Zadru. Od sredine 11. st. trogirski predromanički spomenici usko se vežu uz suvremenu splitsku skulpturu. Tako zabat br. 58 (Tab. XII) ima blisku paralelu u zabatu iz Sv. Marije de Taurello u Splitu.

Svakako su najzanimljiviji ostaci dvaju pilastara (Tab. IX, 42, 43) i kapitel oltarne pregrade (Tab. X, 46). Izborom motiva, kompozicijom i obradom potpuno su analogni onima iz Sv. Martina u Splitu. U tu skupinu treba ubrojiti i nedefinirani ulomak otvora (Tab. XIV, 68). Ovolike sličnosti ne mogu biti odraz slučajnosti, pa navedene ulomke, zajedno s oltarnom pregradom u Sv. Martinu u Splitu, treba pripisati istoj klesarskoj radionici koja je sredinom i u drugoj polovici 11. st. djelovala u Splitu i Trogiru.

Završnu stepenicu u razvitku predromaničke umjetnosti u Trogiru, a koja ujedno predstavlja i prvi korak u genezi ranoromaničke skulpture u tom gradu, tvori skupina spomenika koju prezentiraju dva nadvratnika (Tab. II, 4, 5) ukrašena frizom s palmetama i drugim biljnim motivima u nizu. Pleterna dekoracija potisnuta je ovdje sasvim u drugi plan, ustupivši mjesto romaničkim motivima i kompozicijskim shemama. Razvitak te skupine može se pratiti u srednjoj Dalmaciji na analogijama u Žestinju i u Biskupiji kod Knina. U ranoromaničku skulpturu spada i ulomak otvora (Tab. XIV, 62) ukrašen rombovima poput onih u križićima križeva s nadvratnika Sv. Barbare. Gledajući u cjelini trogirska skulptura 11. st. pokazuje odlike zrelih skulptorskih rješenja temeljenih na stoljetnoj tradiciji i neprekinutom kontinuitetu klesarske djelatnosti. Veća koncentracija nalaza tih spomenika u gradovima, a analogno tome njihovo kvantitativno smanjivanje u zaleđu, rezultat je izmijenjenih društvenih i gospodarskih, te političkih prilika na ovom tlu. Naime, od sredine 11. st. bizantska vlast u Dalmaciji sve više slabi, a gradovi jačaju svoju autonomiju. Ujedno jača i vlast hrvatskih vladara. Rezultat toga je i sve veće zbližavanje obiju zemalja koje će se po Kolomanovim osvajanjima konačno stopiti u jednu političku cjelinu. Uz političke promjene paralelno se odvijaju i gospodarsko-socijalne. U Hrvatskoj se razvijaju feudalni društveni odnosi, a u gradovima oživljava robnonovčana privreda,¹³⁹ što će dovesti do privrednog procvata gradova, čime otpočinje i proces njihovog razvitka ka srednjovjekovnim komunama. U tim strukturalnim promjenama s kojima završava razdoblje ranog srednjeg vijeka na našem tlu i počinje period razvijenog srednjeg vijeka, a što se manifestira i u evoluciji skulpture kroz 11. st., grad definitivno odnosi prevagu nad selom u gospodarskim odnosima, a time i u ostalim segmentima društvenog života.¹⁴⁰ U svjetlosti tih promjena treba tumačiti i sve veću koncentraciju umjetničke djelatnosti u gradovima, pa je i razumljivo da skulpturu 11. st. uglavnom nalazimo u Trogiru i bližoj okolici, za razliku od prethodne faze, premda su politički odnosi u 11. st. povoljniji više nego ikada prije za širenje skulpture i u ruralno zaleđe.

Prateći trogirsku predromaničku skulpturu kroz utvrđene faze njenog razvitka uočava se veliki stupanj sličnosti, ponekad čak i identičnosti kod pojedinih spomenika ili definiranih cjelina u odnosu na istodobnu skulpturu u Splitu. S obzirom na blizinu ova dva grada nije moguće uvijek

¹³⁹ Cf. bilj. 43.

¹⁴⁰ Opširnije o ovim procesima cf. u *N. Klaić, o. c.*, 334—94.

ustanoviti je li radioničko središte takvih analognih skupina u Splitu ili u Trogiru. Brojne analogije u zaleđu ova dva grada također spadaju u taj kontekst. Trogirska radionica koja radi u Kljacima i Brnazima samo je primjer koji bi buduća istraživanja morala potvrditi u većem broju.

Već sam istaknuo da trogirski i splitski skulptura pokazuju veliku srodnost. Uže analogije moguće je ustanoviti na području srednje Dalmacije. Tako definirani geografski okvir jasno pokazuje zonu radijacije trogirskih i splitskih radionica u zaleđu. Skulptura koju nalazimo na tom području svojim kompozicijskim shemama i pojedinim elementima razlikuje se od suvremenih spomenika u sjevernoj i južnoj Dalmaciji kroz cijelo vrijeme trajanja predromaničke umjetnosti. Stoga bih za tako izdvojenu prostorno-vremensku skupinu, čija su izvorišta gradovi Trogir i Split, predložio naziv *splitsko-trogirski predromanički krug*.

Résumé

LA SCULPTURE PREROMANE A TROGIR

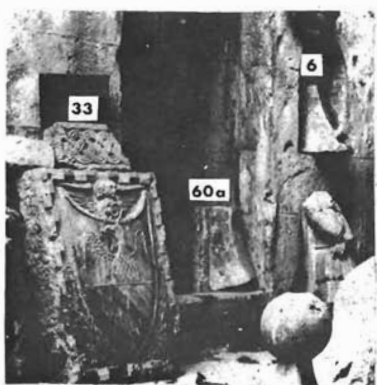
L'analyse qui a été faite de la sculpture préromane de Trogir a permis de constater les contours essentiels de son développement, qui peuvent se rattacher à celui d'un plus vaste territoire, en premier lieu celui de la Dalmatie centrale. La genèse et l'évolution de cette sculpture se déroula à Trogir en trois phases fondamentales de développement. Le stade initial de formation est relativement bien représenté et contient les éléments typologico-stylistiques fondamentaux que nous retrouvons dans les phases ultérieures. Le ciborium est particulièrement intéressant — jusqu'à présent le seul connu à Trogir de cette époque stylistique, et la fragment de pilastre (n° 26, Pl. VII) qui se rattache à l'ensemble de Ste-Marthe (Sv-Marta) à Bijaći et de Gradina à Solin. Ces monuments représentent un groupe spécifique régional en Dalmatie centrale, jusqu'à présent inconnu en littérature. Certains d'entre eux ont même été datés de l'époque romane. Temporellement, cet ensemble appartiendrait à la période située entre l'Antiquité tardive et le préroman. A l'exception de ce groupe de sculptures, les premières phases doivent, dans l'ensemble, se dater du VIIIe ou de la première moitié du IXe s. Une indication à cet égard est le fait que les monuments de ces phases n'ont été trouvés que sur le territoire des villes dalmates, qu'il n'y en a pas dans l'arrière-pays qui appartenait alors à un autre ensemble politique; l'Etat croate du haut Moyen Age, lequel commençait justement à se former. Cela indique clairement l'espace culturel, civilisateur et politique où se forme l'art préroman.

Depuis le milieu du IXe s. jusqu'à la fin du Xe s., l'art préroman traverse, sur notre littoral, la phase de maturité de son développement, et atteint son apogée. Ce processus peut très bien se suivre aussi à Trogir. Les monuments de cette époque s'y distinguent, tant par leur quantité que par leur qualité. Ils se caractérisent par une géométrie générale dans le choix des motifs puis par des schémas abstracto-géométriques qui dominent. A côté d'eux apparaît aussi un petit nombre de motifs complexes (Pl. V) que nous trouvons surtout dans les villes, surtout dans une grande partie du territoire méditerranéen exposé à l'influence culturelle byzantine. A la différence des monuments de la première phase, ceux de la seconde sont également nombreux sur le territoire croate, dans l'arrière-pays dalmate. Il faut y chercher la raison dans la consolidation de l'Etat médiéval croate dont les monarques et chefs de comitats — *župani*, dirigeants de moindres unités territoriales, édifiaient de nombreux monuments religieux où se place du mobilier en pierre orné de sculptures préromanes. Ce qui a permis aux ateliers de tailleurs de pierre de Trogir et autres villes de Dalmatie d'étendre aussi leur activité sur le territoire croate. A

cela s'ajoute l'analyse de la sculpture de Trogir qui a révélé de nombreuses analogies dans l'arrière-pays et a également permis l'identification de certains ateliers travaillant sur le territoire de la Dalmatie centrale.

Au XIe s., la sculpture préromane entre dans sa phase finale, la troisième de son développement, qu'atteste aussi la sculpture de Trogir. Les compositions et motifs préromans habituels reculent progressivement mais constamment pour qu'à la fin du XIe s. et au début du XIIe s. cette évolution se termine par l'apparition de la sculpture des débuts du roman. A cette époque, ce territoire est déjà politiquement unifié et se trouve au pouvoir des souverains croates. Pour cette phase on peut aussi attester les centres d'ateliers qui travaillent en Dalmatie centrale.

Pendant toute cette période — du VIIIe au XIe s., — la sculpture préromane de Trogir montre de nombreuses similitudes avec celle de la ville proche de Split et, pour le moment, il est vraiment très difficile de déterminer si tel ou tel atelier se trouvait à Split ou à Trogir. D'étroites analogies entre les ateliers de Split et de Trogir se trouvent sur le territoire de la Dalmatie centrale. La sculpture préromane provenant de ces régions peut, d'après ses éléments stylistiques, se diviser en ensembles régionaux particuliers par rapport à la Dalmatie du Nord et à celle du Sud, et c'est pourquoi l'auteur l'a désignée sous l'appellation de cercle préroman Splito-trogirien.

Ulomci predromaničkog kamenog crkvenog namještaja iz Trogira, nekad u »zbirnici starina« u Sv. Ivanu, a danas izgubljeni

1

2

5

4

3

50

6

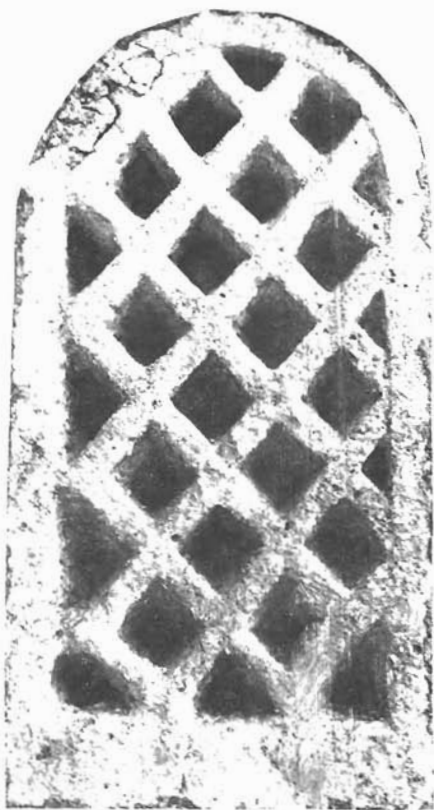
7

9

8

9 a

10

11 a

11 b

12 a

12 b

13

20

14

17

19

18

25a

25 b'

15

16

23

24

25

26

27

28

29

30 a

32

30 b

31

36

37

38

40

41

43

42

44

45

46

47 a

47 b

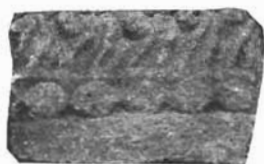
47 c

48

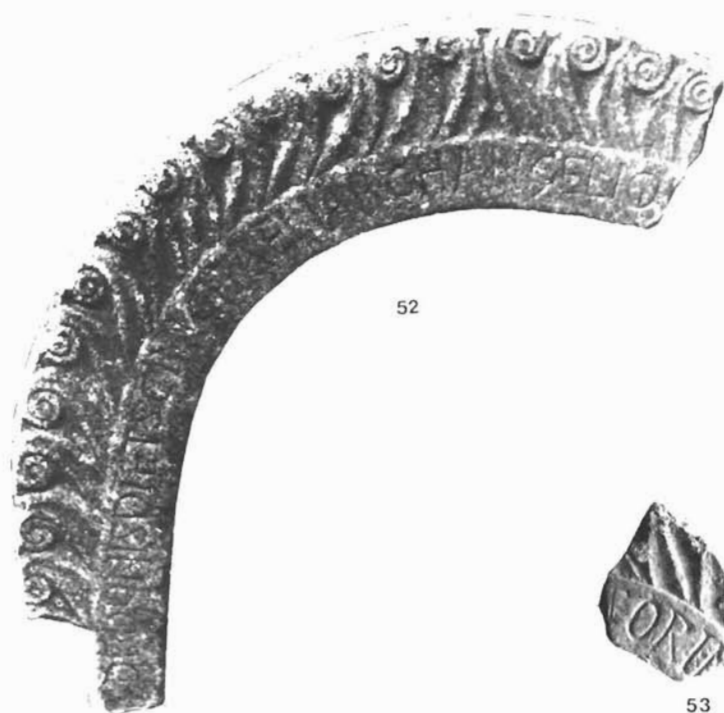
49

51

51a

52

53

54 a

54 b

55 b

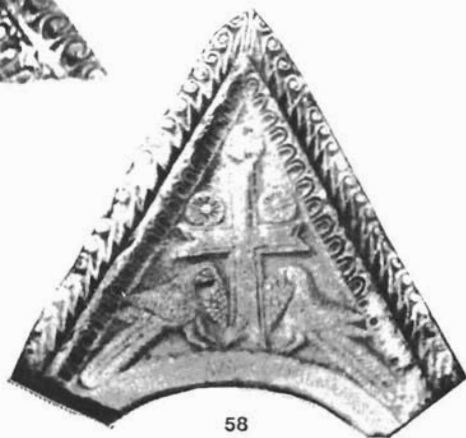
55 a

56

57

58

59 a

59 b

60 a

61

63

68

62

66

65

64

67